

AB 727

Баратемиа

СОЛЛОДО-
СЛАВИТИЧЕСТВО

Ага

бъбъци

Ашъха

бъбъци

8C99.962.3-3

Н. Т. БАРАТЕЛИА

АГА БӘҮҮЦИ
АШХА БӘҮҮЦИ

Ашқұптың жыртта «Алашар»
Akya — 1964

Ашәкүүфы Нури Җахуц-иԥа Барателин ахучқуа ирызкны иңуент ажәабжыкуен алакукуен. Атыхутәантәи ашыкүскүа рыйынуккала уи итижит ашәкүүкүа: «Аԥашәыркә», «Анаша умфа арлашонт».

«Ага ббыыци ашыха ббыыци» ахъынцент Н. Т. Барателин ари ашәкү. Араҝа иккыпъхъ-иңтәт ажәабжыкуен алакукуен реңиෂ, ановеллакуен анумор хүчкүен. Арт аымтакуа ахучқуа ирыларааңонт атарен аусурен рыбзиабара. Аԥсадгыл азгукра, аңызызара, ақазшыя бзиакуа.

Пианца

Афбатәи акласс аёы зегъ реиңа дтынчуп Пианца. Икыба-зыбак уаҳауам, дқуитза дтөоуп зегъы ртыхуан, раңаак уағы илаңшы дыткамшәо. Уи даныргуалашәо артағы даниңхъо ауп.

— Пианца
Аршба, аклас-
су-бы ахъ уне-

иши! — Щака дыпъшуа, тынч апартакуа дрыбжъкураа днеиуеит Щианца, хүчтэй иштэй хъярак шьапчаршэ изиур хээ дшёенгээ, игу иеанны. Акъалантар еипш дкахухуа, ибла губракуа хааза, днеини аёу днадгылоит, атак акащара иеазырхиауа. Артафы аҳасабтэ анииталакь, зны аҳасабтэ аёу ианитдоит, насоул ианихасабуа.

— Да, ихаҳәишь ишмухасабыз, — инаидитдоит артафы. Щианца апхашьара иөыкүхэхэ, иахутам акы иөшэар хээ дшёаны, ибжы ныцакшэа атак аакайтдоит, иихэо абырткал икылхны, иразыны.

— Утэа Аршба, — ихэоит артафы. Щианца азэы дипырхагамхартэ ахуацахэа итэартахь иөынеихоит.

Ауроккуа ишаарылгалакь ачкунцэа ахэйтцэхэа акласс иғныбүйжээа, агуарц иааталоит еибарцуа. Щианца дзатцээз, настха цьара дгылоуп, иблакуа траа иқулацэа дрыхуальшуа.

— Уара, абри Аршба дызшэйламзеи? Иғызара хуартами? — апионер пызаф Куат Мамсыр-иپя дразщаант урт зны.

— Уи уицны агуөңжь уагоит. Иаанихасэы ихулаанза ажэак иөшэом. Усоул дшыкоу иара, — наиатеикт Дыргун Ыыр-

қъба, Щианца дихыччаргы цөгъа им-
баяу.

— Мап, сара сгуаныла Щианца дәбы-
за цөгъам,— иааиңаирхыит апионер ұы-
зақ, Дыргун ихәаз ааиңәымыңхан.

— Сара дхуартам аусқәах'уа. Аха зын-
за дмашьцацәоуп,— өааитит дырғегых
Дыргун, уи игу шизтамыз ирдыруа.

Щианца мбатәыкгы игунигацәомызт
фыза дахьимамыз. Уи фызас иман ашә-
куқуа, еснагъ иңиз ила Худыш.

* * *

Өнак зны, Дыргун Тырқъба, Щианца
дааидгылт.

— Үзыреи Щианца, аказы суазтаарц
стахыуп. Абри уара еснагъ умацара узны-
қуои, фызак дуоурц утахжами?

Щианца иаҳаз омашәа ибент. Атак
имхәаргы иблакуа разза ихыубаалон:
«Уи азы сара уэсыздыауеи, иузымдыр-
уеи?» рхәарапшәа.

— Исаҳәа Щианца, дыутахыума ағы-
за дуоурц? — Щианца ихы наикуает.

— Истахыуп, аха...

— Аха закуи? Уара ҳара ҳөйзара ута-
хым. Есымша ухалкыны умацара удәы-
жуул!

— Сшөйлкьны сара цьара сымцент.
Сара исхарои ачкунцәа уафрас имыхумат
руазар, ус акум ухәар игуааузар, ураб-
жъар иухыччозар?...

— Иутахҗами суғызахарц, — наиаб-
жьеигент Дыргун, Щианца иажәа дааку-
къаны.

— Ишъастахым. — аарлаҗәа еилур-
гартә иааиешәент Щианца.

— Даараза ибзиуп, — ихәеит Дыргун
адуцәа реиңш. — Иахъарнахыс уареи са-
реи ҳаиғызцәоуп. Аха еснагъ ҳаизтаала-
роуп! Ҳуснагзатәқуагъы ибзиазаны инаг-
зо ҳәааҳхар, дызустзаалакгъы игуаўыны
азәы дхалаккысраны дықам. Азбабцәагъы
ҳхыччартә ҳкалашам...

— Ибзиуп, — дакушаҳатхеит Щианца.

— Уатәйтәкъя сара сахътәоу апарта-
ғы уааниы утәа! — ихәеит Дыргун, Щиан-
цеи иареи анеиңыртцуаз.

Щианца адырфаене аурок аәы Дыр-
гун дивађујуа дтәан. Уи длахъыхә, насыпъ
дук зауз иениш ихы ипхъазон. «Дзеиң-
шра ғызуузеи Дыргун. Уи ачкунцәа бзия
еицирбо, изыщәео, азбабцәагъы ҳатыр-
зқуртдо азә иоуп», — дхууцан Щианца.

Аха Дыргун иихәаз дахъхуны дықан:

— Абри иениш ағыза дануоу, — дыгу-

рымуан Дыргун,— умкъатеи нас! Өңц
агуарп, итанагалаз асыс еиңш, иблакуа
траа десхуаңшует длыпза. Ҳайт, ҳнио-
нер пызаң абри уиғызаха ҳәа аасеим-
хәакуа пытк сыйундаз!..

* * *

— Акгы злам аиғызара баша азы
сзыуызахом, цым, сара! — ихәеит Дыр-
гун. — Уареи сареи ҳаисызара атәи ҳаш-
кол аңы зегзыирашаруоп, зегзы алаңә-
жәартә иқалароуп.

Дианца исыза иихәоз дағурбъаауан,
иңсып алага-фагарагы Дыргун иөышә-
шәоз ажәа хаакуа ирбұрхагахар ҳәа
дшәон.

— Үааи, иқаҳтап хъзы змоу уск. Иш-
пъаусқәари... Зегзы иаҳтыршьартә фыр-
хаттарак. Үгу ишпәаанаго Дианца?

— Сара англыз бышәа атара сыйку-
ғиоит. Дағазны, «әба» умоуртә суцхраа-
үеит, — инаиажьеигеит Дианца исыза,
игу тыңбұя, иңсы тыңбұя.

Дыргун Тыркъба исыза иихәаз игуам-
пъхаст, илакта нтархулакны днеиәаңшит:

— Заку «әбоузей» уажәи иугуалашәа-
хыз. Истаххар сара «хубагы» соуртә сны-
қуоит. Уи фырхаттарас иалоузei!

— Нас, ус анакуха, иқаҳцара удыр-
уоу? — игуалашеэз дааргуръеит **Пианца**
— уаан җашколтә участкаңы ак лаҳцай.
Дыргун дырғагъых даауарчарт. **Пиан-**
ца иара иакуҗамкуа даанкуашеит:

— Угу ишпәаанагеи уара уи фырхат-
тарак алам ҳәа? Темыр Тарба ацықуреи
аарыхразы акузами Асоциалистте Цыа
Афырхатча ҳәа ахъз дүззә зиртаз. Магло-
ниа Амч-пәхагы убри ахъз-апъша зланар-
шыаз ататын өафра беңа аарыхразын ауп.
Саб ихатагы ацықуреи аарыхразы Ҳо-
вет Еиҳабыра Ленин иорден ианаршьеит.

Дыргун дгачамкны **Пианца** дихуап-
шуа дгылан: «Упъшишь, упъшишь уара,
Пианца игу шеицхаяуа. Сгу иаанагомызт
уи ихы акы цынако икоуп ҳәа!» — абри
акун Дыргун иәапъшылара иаҳәоз.

— Урт, Темыр Тарбей Маглония Амч-
пәхай роуп, — иатеикит Дыргун атыху-
тәаны, ихуцракуа анааиқучыпъхъ. Ҳара?
Ҳара ҳазустда?..

— Ыы, ҳара ҳазустда?! — **Пианца** иб-
лақуа аакуенцеит. — Тыңъх ҳүтрағы сара
ацықуреи аасрыхит. Итазгалаз ацықур-
реи аниба, «абри еиԥша ацықуреи аарых-
разы адудәа аҳатыр ду ақурттоит» ҳәа
сеиҳеит саб.

ЗАРПУСТЫЛ

ДАШТАЛДА

Дыргун илакытта агурбъара аатцаху-
март.

— Икакъара удыруама, Ыианца? Уаай,
хаалаганы апышшардатэ участкаөы ацы-
куреи лахтап, — инаиабжьеигеит Дыргун.

— Уаай.

— Аха, баша-машак акумкуя, ибзиа-
зоу ацыкуреи жела ҳаңшаароуп.

— Ҳара ҳколихара ахантәафы, ацыку-
реи жела бзия ҳауит ҳәа саб зны иеи-
ҳәо саҳакъан. Сара ската сданы сиҳәонит!
Уи ахүцқуя ҳзын ус дықајам. Бзия ҳай-
боит. Сиҳәар, ишҳаито здыруеит, — иҳәе-
ит Ыианца.

— Иашану? Ибзиоуп, ибзия, — Дыргун
дгурбъацәан, Ыианца икүакуагы акуеф
аакуиргейт. — Уда, уатқәйтәекъа уизца.
Иаага иреибъзоу ацыкуреи жела!

* * *

Ашколтә участкаөы алатдара ус еила-
шуан. Анатуралист құпъщәа зегъы реаз-
тәылхны иргаз рхыдцакуа рынагзара
иаөын: цюукы акартоп лартон, даға
циоукых анаша жела акапъсарта адгыл
аздырхион, адапъа еитарҳауан. Ахандеф
құпъщәа уаха-сахащәа рус иахъаөыз
ирхәоз ашәа угу азнархартә ихааза

ахара инағуан. Ағындырылғандағы Ағын-
цеи рөғызқа ирыцхраауан. Аха Дыргун
днызбон, рұзықуреи алаттара дахылца-
к'уан:

— Мшәан, ҳзыпъшузен ҳара? Зегъы
алаттара инағуп. Илаһтап ҳаргы ҳұзықу-
реи!

— Аңықуреи латтара макъана иқа-
лом, — дақушақатымхеит Щианца.

— Абри уара иусасқалакъ зегъы қа-
лом, иқалом, үхәйт, — Дыргун даатқа-
пын, иғыза диқұхәхәеит! — Ҳайт, иабауас-
хәоз ҳаңғыздеаз ҳәа!

Ихъухъууа Щианца игу нұрышъаант
иғыза иихәаз ажәа мкынықыуа, илахъгы
ааиқунатцеит. Шақа деигурбъоз уи Дыр-
гун иғызара. Шақагы итахыз иғыза
игуацәыхъа қаимтәрц. Аха уеизгы аңы-
қуреи алаттара дзакушақатымхеит:

— Макъана иаамтам аңықуреи ала-
ттара, Дыргун! Адғыл хьшәашәацәоуп.
Уара иухаштма аколихара ахантәәы
аңықуреи лататәы анханитауз иҳабжьеи-
гақуаз, уи анхара аус азын аттара ду
далгахъеит.

— Нас, иқатда уара ишутахыу! — өа-
литит Дыргун инапы ааикъан. — Сара

сзын зегъ дара роуп. Амала идырны иу-
маз, уашътан уи аха шысмоуа!

Табыргны, дыргун уи аха иоуртэ дзы-
камлеит: алатцараз адгыл анырхиатәйз
ачарахъ дцеит, алатцара аамта анааи ап-
сызкра дахнагеит. Хәарас иатахызуеи,
ацықуреи латцара ааста апсызкреи ама-
ла акрыфара-чареи еиҳа еибьеишьеит.

Ажәакала, Пүианца ихала ацықуреи
лаитцеит. Аха ианылаица адирәаены,
Дыргун даани ацықуреи шылеитказ гуеи-
тейт, дагъеигурбъеит.

* * *

Акыр амықумабарақуа дрықушәеит
Пүианца, ацыыреи аарыхразы. Ацықу-
реи шылеитказтәкъя ахъажъкуен ақуара-
сақуен ааин, абъара иаақұхант. Уи идыр-
уан урт арыц ишачычоз, аха иарғыы
дтәамызт. Иқатданы итаиргылт ахъажъ-
ршәагакуа. Адирәаены абъараөы рыуа
рхәып, зхылаңәз цъара пъсаатәк қылан-
гы икүмлеит уахъ. Аха абар даға рыц-
харак ахъизықалаз. Хәанк ашъарақуа
ацырпесса, ибүрчыжъуа аанды ишаваз
афасара инцәйтқурын, пъышела адгыл
цәйттырттаауа, арыц рыхулакүшәо ины-
кулеит. Пүианца дапъхъеит ифыза Худыш-

Худыш нарышталан, урт «амантәкъя» днархәеит. Аштыхъ, Щианца аигүше ааиган, азанда днавалан, иахъуашәшөй раз зехъынцьара иқаиттеит. Ус, ацықу-реигы ықуҳәзы иааит. Щианца игур-бъара ҳәаа амамызт. Үимоу, Дыргунгы ғымш-хымш даақумтзакуа убри ада ҳәатәи имамызт. Рөзызәа ачкунцәа, аз-вабцәа ааганы идирбеит:

— Ижәбуома Щианцеи сарен ҳцықу-реи шыбзиахаз! Ҳара ҳцықуреи, Темыр Тарба ихата иңықуреи аткысгыи еиъ-хароуп, — аөхуара даөын Дыргун.

* * *

Ацықуреиртә цъашъатәхеит. Угу аз-нархартә ишарцаруа, арашәара иззухәуа итагылан.

— Уара ухала иузырашәару Щианца?
— өнак Дыргун исыза диазтааит. — Сар-гы суцхразуан, аха ҳутра рашәатеуп, саб дбригадируп, уи аха имам. Ҳутра ара-шәара сара исықушеит.

— Ме, сара сумыщхраауен уара, — иа-теикит Щианца дааигурбъян, сөзыза сиц-храап игуахун.

— Мамоу, цъушът, уара узсыргуақры-зеи, сабгы имур қалап, — Дыргун даац-

цакын Ыианца ищхыраара мап аштакт
арашаатэ шимамыз итихыр хәә дешаны
— Сүхәоит ари ацықуреи уара иура-
шәарц. Афны арашәарагы сара саңзызаап,
— ихәеит Дыргун атыхутәаны, иөырдад-
шәа.

— Ибзиоуп, нас,— дақушаңаңхеит Ыиа-
нца.

Дыргун иаша еитби иареи ес-чены
амшын ахъ чыкуабара икон. Амшын ихын
аффа изсауа...

* * *

Аәаора акала иқалом. Анапы адкы-
лара атахыуп. Дыргуни Ыианцеи рұмықу-
реигъы аусқуа нтәазомызт, ираңәан.

— Дыргун, хұзықуреи ағынашәа ата-
хыуп, — ихәеит Ыианца, иғыза Дыргун
данааниңыла.

— Уара ирашәа, сара аха сымам, —
Дыргун инапы ааикъан дыңқуланы аки-
но ахъ дңеит.

Ыианца ағынашәа днаталан ира-
шәеит.

— Дыргун, ацықуреи артсыга ата-
хыуп! — ихәеит Ыианца дағазынгъы.

— Изатахыузей артсыра. Иумбазои,
ацықуреи алтар реиңш икахухуа ишта-

гылоу?!—даақундқундит Дыргун. **Пиан-**
ца имхырта дынталан ихала **артемира**
аитейт.

— Дыргун, аңықуреи шъапқуа анышә
рыдықхәаланы ейтарашәатөүп, — **Пиан-**
ца имхырта дахгуақ'уан.

— Уара иумхууца ҳәа акы ыкоума?
Уи изнауазеи?

— Мшәан, анышә гузә аңықуреи
ашъапқуа ирыдухәалар ибзианы икам-
лои.

— Иагъа атакызаргы аамта ыкоуп.
Икалап уи иара ахала!—Дыргун ихы нахга-
аахго, иөзыза днеи҃ыртны дzon. **Пианца**
дкукуцыкууа, ихала аңықуреи өафра
аарыхра даөйн.

* * *

Иааит өафратагалара аамта. Аңықу-
реиртаөи иааит ашкол адиректор, артца-
ғы, апионер ызыса. **Пианцеи** Дыргуни
уажәы бжъ-класск рөи итәан. Акласс
зегы аңықуреи атагалараөи ирыцхра-
ауан. Ахучқуа қубакшәо аңықуреи ла-
пкъакуа акалат итаңсаны, икапанны, аш-
кол аца атаңсара иаөйн.

— Афырхатца **Пианца!** Уара иаауры-
хыз аеафра баракъатхеит. Ақыта ихамфа

Зегъеидгылоу аңыргакута алахурагы
уеапсоутеит.

Дианца дыпхашъан, ихы лаиркүчтің оңайлық
Аңырқұхә амдағышъ ихы-иөн иааку-
леит Дыргун.

— Мшәан, Дианцеи сареи ҳакузами
аеафра аазрыхыз,— днағаңдеит Дыргун
дааикуашәан. Ахьшәтқұа Дыргун инаи-
хуаңшит. Зегы ирзымбатәбараҳеит уи
иихәаз.

— Зөумтуазеи уара Дианца?!

Дианца аңша баапс ихы иқусуазшәа
есааира ихы лаиркүуан.

— Аиаша уажәтыңка еилаҳамкаауеи,
— иңәйт артағы.— Ишхауҳәара Дыргун
Тыркъба, ианбалартсои аңықуреи?

— Ыы, ианбалартсои? Апхарра шаа-
қалалак ами аңықуреи анылартсо. Аус
злоу аңықуреи аус адулара ауп.

Ақыркырхәа иааибарччеит ахучқуа.
Дианца дыпхашъаны ихы агарда имоуа
дғылан.

— Изатахызузеи аңықуреи арбыкra?

— артағы Дыргун деитаизщаахт.

— Исыздырам сара. Шәиаздаа Диан-
ца!

— Аа, ус анакуха, Дианца Аршба
иакузаап аңықуреи аазрыхыз.

— Ус шыңакуу?! Ҷианцеи сареи хами аңықуреи еицааҳрыхырц ахыдта ^{бүгөн} Сара сами раңхъаңа Ҷианца ҳаифызыңа з хәа иаандылаз. Сара соуп уаҳа азәгы... Күйт Мамсыр-иң! Шәара шәами Аршба уисызаха хәа исыйдиздаз! — Дыргун даахъаҳын иблакуа тырҳаңа, апионер ңызағ лиғапъшуда даагылт. Ҷианца иаразнак еиликаант уи иихәарц иитахыз. „Ных, уи дөйза иашамзаарын, баша адта идыз наигзон ауп,” — ааигуахут Ҷианца, ила-бырзкуагы аахаддымт. Ахуалъхәа икъышә азәи дынтарасызшәа даахъаңын, ашацахәа ифның иеңнеихеит.

— Ижәбома, ижәба, уи дыңын дыш-цаz, — иааира дук зауз иениң дгурбъа-тәа даақалеит Дыргун. — Ҳа-ҳа-ҳа! Аиа-ша икупъеыр хәа дшәаны дығны дыш-цаz шәымбои!

— Ухата уакун агъашьара зықунагоз, ухы адирра аңемачуп акумзар, — абжъ-батөи аклассаа руазәйк Дыргун дынику-хәеит. Зегы ауу аайлдыргеит. Уртакуаамтагы Дыргун дкыддаланы ддыр-пәхашъаун, ағызара иаша ахъизның кумгаз азын.

Адырсаңы шыжынаты акласс ағゼгы аахъан, ртыпъкуа рөы итәан. Атыхутәан-

за, дыпъхашъа-пъхатъо даафналтца.

— Пъианца, Пъианца дааит, иенгурбъа-ны ипъылт уи зегъы.

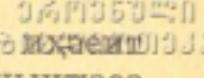
— Уласы, уласы! Уааины утэа арца-сы даанза,—ипъхъон Пъианца дара рахъ иөынцэаауа.

— Уааи арахъ сара усыдтэал,—деимак'уа рхы дадрыпъхъалон уи. Аха иара ишикъабзыз еипъш азэы дипъирхагахар хэа дшэаны, апартақуа днарыбжысын, гъыхъа дахътэаз днеин тынч Дыргун дна-иватэеит. Ашьшыхъэа ихы дфахан, дтцаа-пъшааушэа, Дыргун иблакуа днархыпъ-

шылт. Дыргун даалъхашъан, ихы нау
куаент.

— Угу сыйнымхан, Пианца, — иштейттээ
Дыргун дкуанызануа, аурок анынцэоз
аламталазшэа.—Сара истахыуп уажешьта
сүузыза иашатцэкъаны скаларц. Уара ағы-
зара уаңсазаарын сара исыздырамызт.

Пианца даалъышеричеит.

Хфар илакқақра

Хфар ихылъа ихаршышы, ипалта асы илархәазо, ашкол ақнытә даауан. Абамбала деилахәоушәа, ас-пәкъақуа ши-кунахәоз, акуасқыа абарта даатсаңалт; азын аамтазы урт акуасқыа ақны акун иахыштыталоз.

Атыңь еипш, магу шыхуала атыгүттыгу аақуиргейт абарта ахұурағ. Ихылъа ааихикуцәаан инкаиршәшәеит. Ишәырагы анааиршәшәа, с-гуартак ахұура инықұхант. Ашә ааимпәааны азал дахынығналаз ишәыра астол иныкуитцеит.

— Мшәан, икоутдоzeи, нанхеит! Үемыршәшәазакуа ағны уоналоума? — абырь ааихлыргейт Хфар иан, ақлаңад пәара дызөыз дақуцын. Хфар өапжыа дындәйлпейт.

«Хайт, нараби! Есымша схуҷу цылшома, абри сан! Спалта шыршәшәатөу уажәшшәтәгы исзымцацзар!.. — гуаныла

даагурымт Хфар. Усоупанаңа шыкоу. Зны
зынла рыхшара еилымкаакуа ианавыло
шыкоуп». — Өнүтқала иан длықузбо, ипал-
та рышәшәэ дгылан уи такуаамтагы.

Уажәы Хфар иан илхәаз акум дзыз-
хуцуа. Уи өы-гутыхак игу иахыкуласуан;
ихы ҳаракны ажәсан дәатцаңшуюйт. Аха
ажәсан еимачыоуп; алацқьага иацқьаз
абамба еиңш ас-пәкъакуа аҳауа иалоуп
иббаза...

Абар ҳәынщәраңшык аанин абыркыл
иахыкутәаз, алахъ еиқушьшы, ирыщә-
хуха. Хфар уи ангуеитә, гуаныла дааңәа-
жәеит: — «Иқалап уи асы атахымзар,
ихътак'уазар?.. Сара ауада ңха снына-
лашт; исфаша, изжәша, сышәтатқуагы
срызыщам. Сара сеиңш икоу ауасы
еиқушәа изын асы гуазырхагами! Ои уара
мыжда! Уара ахәынщәраңш рыхщада! Иу-
мада. иухзыда, крүүәзщода? Укыфар-
тақуагы, упхъарттақуагы сыла ихыбуп»...

«Тәйт, тәйт», — амшын иара. Изыр-
гуәк'уазеи абжы ҭааза!

Бызшәала еибак'ум акумзар, Хфар
дкачбеим, цара хуашак амтциршәшан.
Инықуңала-аақупңало, агушща қаңшьза
ишишыкоу инарбонит. Мшәан, Хфаргы иху-
да агалстук қаңшь ахами! Излеиңшу

ала, ҳаиуацәаз ахәозшәа, ҭынха дүк еизүштәл Ахаттәз
пәш аблакуа тырхаха ихуапъшүеит. Ахаттәз
Хфар? Хфар ипалта рәәю, иақүжыны
иск'үеит ҳәа деифазоит. Ашьшыңәа дна-
сқьюит. Аҳы, иршәт! Дейбамгейт. Ахәын-
тәрапъшь нықупъраан, ишибоз ицаны, аца
атқақа аеныйтканаршәт.

Хфар игуеитеит пәсаатә гуартқак аца
атқақа иахъытатәоу. «Фықу-ғықу» ахга,
ардәынакгы хәкуза ирылатәоуп итәүа-
цсо, аңынта ғеижъ ніңытқашо.

— Абыржәйтқәкъя ачалт сырғылароуп,
ачалт! — Хфар азныказы ипъсахы ғеиба-
кит. Аха убри аамтазы иааигуалашәеит:
«Ахұцқуа, апъсаатәқуа бзия ижәбала.
Шәреицақала! Урт ахуача-мачакуа рықу-
хразы ауаапъсыра ҳзы ихуартадууп!» —
ҳәа рыртағы ирабжылгакуоз. Урт игуа-
лашәарақуа дырхәйнчоит. Игу аахъапъ-
ссан, иааңыригоит Баграт Шынқуба
иажөенинраала, ғырхәала ииттахъаз „Җә-
тәа“:

Дынхон азәы, ихъын Җәаттәа,
Ақыр ижәпан Җәаттәа игуаттәа.
Ақарматыс абжы карттәа,
Ашәа шаҳәоз иаҳайт Җәаттәа.
Җәаңәа итаххон ахуда ныхттәа,
Амтәаңыжәсақуа неилаңыцэттәа

Икырц, ишырц атыс-иатзәа. Абас икан Цәатзәа игуатзәа...

Атыхутәантәи аңаахәақуа дыреғых еитаҳәоabantца дытагылоуп дхара-хапъшуа. «Ирфо рымам, иржәуа рымам, апъсаатә цхлымуа аатракуеи ахыбрақуеи реыттарыпъсоит. Ирымаскызуен!?» — рыц-хашьарак бызбызуа Хфар игу инаңы-хеит. Уи иңбей-ижни анимнадан, апъсаатә-кра азы агуахәара имаз еимнарпил.

— Нан, узгылоузен мшәан, адәны? Уңал! Икоу умбои, — Хфар иан лыбжы аагеит. Дныңналоит ағны. Ипалта нык-нейхауеит. Ақуардә нақу дааханы ауа-цъяк дныңеңәатеит.

— Уф-ф, уф-ф! Шыри, шыри, — инапы рұақо амца инахаирпъхеит. Нас ирхианы астол иқүгылаз иху днад-тәалт. — Быпъши, быпъши, нана, ахәйлы-хәйлыхәа асы шауда, — Хфар апъенцыр-ахъ дыпъшуан. — Асы дутәкъа ҳзаур қа-лап. — Уажәы уи игу итыхоз даәакын. Акыфара дақутцын, деіқупата дхуңда дыштәаз даахәыцымцит:

— Куарса икынзагы цатәыс исыман, аха... — өааитит атыхутәаны, ибжы нұға-ны, иан илаҳартә.

— Избан? Иззуазеи, нан, Куарса?

— Уи ашкол ахъ дымнеит иахъ! ^{Даның түркілігінде} Ихъалың
мнеиз еилкаатәуп. Артқағы ағтәй ^{Пәннен} ихъалың
тазгы иасқаарц стахыуп... — Аңенцыры
ахъ дейтанаңышит. Ахъылыңда асы шауд
иауан. «Аупыжәкуа» апъша абарта итана-
хәлон. — Қих, игуаңыны аңгу пъстықъа-
гы узкаршәрим, — даақунд-қунцит Хфар,
иғыза иахъ аңара даңғаашшан.— Уахъ
сұартә иқам! Иашами нана?..

«Иашоуп. Цьарамзар цьаргы усызыш-
туам!» — иан абас лхәар шақа итаххазеи
Хфар уажәзы. «Сан сыммыштыт» ҳә аеы-
тга қаимтози, аха иан өылтұам.

- Нана, абри еиңшха сымзом!
- Ашкол ахъ дымцартә ихъзеи Куарса?
- Сымдырам ихъыз. Дычмазағызаргы
уағы иқаздырам. Аха ахтхәаа уаха уи
изымғыргы мбатәыс иқаларызеи? Ашы-
жыза ашкол аеы снеир, сара изықуа хи-
ғылаап. Ус еиҳа еиңми, нана?

Ишибоз иан ллакта аахуашьит. Лхы
аалыртысшәа лун, еитах қлаңад қара
дейтанаалагеит. Хфар иан лқазшыакуа
идыруан. Уи лгу иамыхуо ак қаи-
щар, шыуқы-шыуқ анаңәа реиңш ақыба-
зыба цәгъя далыргомызт. Ажәак, ғажәак
ракун иалхәоз. Аха урт зеиңш ажәақуоу
удыруоу, цым!..

Зны Хфар иғызаки нареи акгызы здам
уск азы иеисит. Уи иан илаҳаит
ағны дшааизтәкъя акгы иалымхәеит.
Ахулпәз, иәншъя дшықаз убри еиңш
ажәақуак лхәеит, Хфар ихы агарта имо-
уа. Уимоу, илағырзқуагы аахаддылт.

Ашътахъ, иәншъя диабжъеит: «Баба,
уара ухукуп, аха шытә иудырырц уху-
тоуп ағыза игу изырхъша ақаттара шхуа-
ртам». — Аиғызара наххәааны зеиңш
вжәабжъкуоузей ии иеихәаз.

Убарт зегбы иан лыблақуа ирхибаа-
лома ухәаратәй, Хфар уажәы маҳа-маҳа
деиेышәшәо ддон.

«Нас, сөзыза нахъ сзымцазар, игуцара-
кра сылымшазар, исылымшәеит. Лара из-
лалпәрхагозеи», — ааигуахут.

Хфар иеазик'үеит иан лгу нахуашаз
ақаттара; ибжы ҭганы ашәку апъхъара
далагеит, аха лара хрыфаасгы илымкит
уи. Даеакы иалхәарц шылтахызы идырт
наразнак.

«Иқалап Куарса ихызы ахъеилсымын-
кааз азын акузаргы», — иааизбейт Хфар.
Амш анбзиоу акузар, Хфар дкуалаауа
уахъ дышцоз убарын: иеихәарын, иагын-
цифрын ахтәаа ирыдыз. Аха иабакоу,
еимачыны асы леиуеит. Куарсагы ааи-

гүа дынхозар ибаргузыз. Аиөхаа ду ~~жүрбүшті~~ тәраа идо акуара-чча сыла итаңқа ~~жүрбүшті~~ Ацхатәры ихыу убарты иканда. Аеада ахъбәлаз аху уанхытлакгы шаға бжьюзе!.. — «Икаларызыи нахъя Куарса ик-нынза сымцар? — дызбон иара. — Акымзаралкы қалом!»

Хфар иху днахыкулас-аахыкуласшәа иун, ачыс матәа адудаң интаиргылт.

Абартсаң азәы ишъапы шытыбжъ гейт. Хфар ашә ааимпъааны дындәйлтит.

Аа, абар аферма-хъча еиҳабы Җкуцы. Җкуцы уағ къаек, тагуардак иакуушәа убон уахъихуапъшуаз, аха еилыххак, өапъ-ха-өаччак, ауафра илжжы дцион.

— Мшәан, уеумырғъхари, уааирауазеи ағынка, — лхәеит Хфар иангы дшаадәйл-тыйз еиңштәкъя, апъсшәа анеибырхәа ашьтахь.

— Сыңцак'уент. Саңура ауаара азәы иган, шәаңура азын саант...

— Абри еиңш ауеицәгъаха уабацои?

— Аҳақым икынза сцароуп. Куарса дычмазаңуп.

— Устәкъя дычмазаңы үбуюума Куарса? — Хфар иғыза ичымазара игу иаатххит. Ус дычмазаңуп ҳәа дықамызт.

— Ашкол ақынты дшаауз, хферма

иатәйз қыжө хүчүк аматә шафоз^{ИАХЫ}—^{ДААЦЦААН},
құғылаз иалқан азыжъ иалаҳазаан^{ДААЦЦААН},
дағын Җкучы,— иара уианиба, ахьшәтхәа
азы иеналаижын, азы шдузгы қыжәк
ххайрхант. Аха изхуартоузеи, иара ахъта
илалан, дычмазаохеит.— Җкучы дааца-
кын, аўура иманы амардуан дналбаан,
асы еимгүхәо иёнынеихеит.

* * *

Хфар астол дадтәаланы иурокқуа қаин-
тон.

— Нана, абри Җкучы Куарса дызла-
иуоузеи? — дтцаант иара.

— Уртениуара ҳәа акгыры рымазам. Агуц-
хуроума аус злоу? Ауафроуп, аизгукроуп!
Уи ибзиабара иеаңсейтәзар акухап,
нан! — наиаталкт ан.

«Агуцхуроума аус злоу, ауафроуп, аи-
згукроуп!» — иан лажеакқуа кшон Хфар
игуаңы. Рыблакқуа еиқүшшәар ҳәа дшәаны,
ихы икуажыны ишәккүккүа нықуитон,
иаакүих'уан, акы дағушәә. «Җкучы иени-
хагы сара соуп Куарса дызғыза гуакъоу.
Хаит, сшааниуз саамғахыттыр исыхърыз,
шытта саахъазаарын! Қых, аашъара мыж-
да!» — Хфар ихы дақұзбо дтәан дуалыуа-
шо.

— Нана, Куарса икынза сцароун! 16.11.1950
СОБЫТИЯ
иҳәеит Хфар, иаалыръяны.

— Уца, нан дукухшоуп, уца! Уғыза иами! — илгүарпъханы даапъышәүрччеит.

— Иахуа, нана уаха Куарсараа рөы са-
ангылоит, ахтхәаагы еицаафуеит. Куарса ибзианы ахтхәа ағышъа дазыманшәалоуп.
Ибзиоума, нана?

— Ибзиоуп! Ибзиоуп сыйкурбану, уца!
— Хфар ипалта ишәнщаз ахуда дөахан иа-
алыреенин, днаицдәйләт. Хфар анаатә иөнамхәаларц ихы тыйхуны дцион дгур-
ьятәа, имагу шъхуакуа рыла асы рхудуа.

* * *

Алампа ххаза ауада ифнаачон. Ауа-
цъяк агугуахәа амца ҭан.

Ауацъяк аәәпъхъа иғылоуп акаруат,
Куарса ихы ҳаракны ахчы иқууп. Изам-
фақуа ҭәрааны ицоит, деибак'үеит, ашоу-
ра ҕуңуа иман. Иғыза Хфар даниба иғу
иахуеит, джъаржъалеиуа азәарта даала-
лелит, аха аҳақым иабжъенгақуаз ани-
гуалашәа, иөыртынчны диан.

Хфар егъя иҳәаргъы, Куарса астәкъя
дычмазағы ҕуңууп ҳәа дықамызт. Иғу
иалан иахъа ихъыз; иаашъара иахъяны,
иғыза иөы даакыдгылан дахъиимбаз ам-

цеиңш ицран, дартәомызт, даргыломызт.
Ихы губбан аитон, ихы данызбон, уажәй
уажәй ибла траа ачымазаф днаихуапшашан.
— Убзиахоит Куарса, умшәан, ирласны
убзиахоит, — ибжы нытакны диахутхут-
шашан, итахын иара итәала акы дицхраарц,
ихъаа хиेырц, игу иахуаша акы изы-
қантарц.

— Уатәы тратәкуас иҳартазе? —
дтцааит ачымазаф, иәы тбо дахыштыз.

— Иуадағым иҳартаз, апъхъареи аи-
таққәареи роуп. Цүшт, урт еицахамыз-^{БАЙЫСЫЛ}
ои! — Хфар мачк даалахөүххейт, ^{ПАСАДАРДОЛДО} ихы-
ааибышшәа иун: — Ахытқәа ауп уағы
дyzмыхуо: шөыпъстазара ақынты хтыск
ене иаажәега лхәеит ҳартасы. Иарбан хты-
су уажә уи илгуалашәахыз! — Куарса иа-
пъхъа ақуардә лақу дықутәаны, Хфар
дңыр-чыруа иғыза диацәажеон. Лассы-
ласс дғагылан ассаат дахуацьшуан, аамта
анааилакъ, Куарса ихушә ииржәуан, игу
иаҳуон иғыза иматқ ахъиуаз, дихагъежъ-
уа дахъихагылаз игу қанатсон Куарсагы.

Хфар ауха арақа даагылт. Куарса иан
астол-гъежъ хұчы ааганы, акаруат ашъа-
пағы илыргылаз дадтәалан Хфар. Аума
аамта ихы ақурىңсны, акы ағора дағыни.
Таха инатомызт ағені ихызы, ипъхайшыон
ашкол ахътә иғнықа дышцоз даакыдгы-
лан ачымазағ дахъимбаз анигуалашәа-
лакъ. Уи ахъыс мәзакуа иқәарц ита-
хууп, ихы дазашшуюйт: — «Куарса иәапъ-
хъа исуалыз қасымтцеит», — хуцроуп дыз-
ғезоу. Үаххъа анырфагы дтәаны дығуан
иара.

Атаацәа рышталаражъ аамта неит,
Хфаргы иәтәи далгейт. Уи иөуан рыр-
щағы адта ирылтаз ахытқәаа.

Абри аамтазы, Куарса игу ааимшөеит; аxaқым ихушәқуа ихъаа хырезаап. Ица-
рта даалатәан, иан иршны изаалгаз ахш-
ца днахуа-нахуан ианижә, длахәыхза да-
ақалеит. Уи сзырбаз ихәан, дгуръеит
Хфаргы. Ахтәаа ииғыз, ағені иқаңтаз
алакфакракуа, абра хыхъ иану ажәабжъ
зегъы акы аабжъамыжъкуа дизапъхъеит.

— Угу аартуп, уара Хфар,— ихәеит
Куарса,—сгу нахуеит иухызы сцәымзакуа
иахъсоухәаз. Даараذا иtabу!

Игу азҳаны дгылан Хфаргы, ихъыз
иғыза ицәымзакуа ианиеиҳәа, иадара
дук датдан дааттызышәа ибейт.

Акурчыжъ

Еснат хүч икурчыжъ ачарти амыргуи еиқ уа тәаны ишәйт, алар гылакуи акаламқуеи—қапышында тәара за, иньшаза, сахуа қышландауз үхәарате.

Өнак, Еснат икурчыжъ чапырхуак нацреихәан, иманы ашта дынтытт. Икурчыжъ ркуруа дышнеиуаз иғызыздә Арсанеи Гудисеи аайылт.

— Шыри, шақа икурчыжъ бзиоузей!

— Ҳамкъатеи, ҳамкъата! — рнап хүчкүа аайнкъо, иааибаргурьан, акурчыжъ иақуабба иаагылт.

— Ари узықазтада Еснат, — дзаант

ОЛДЫРУШТА

ЖАСЫҚТА

Гудиса, акаламқуа асаба ирықутатаз рың-
қыауа.

— Саб исзықантцеит. Уаҳа йезықас
тгодаз!

— Уыу, уыу! Даду дышуаста бзиоу
уажәйгы иузымдырзои Гудиса. Ари иеи-
пъшума уи иқантдо, — Арсаны, Еснат иаб
даанирөхуан, инацищент: — Еснат, уабацой
уажәй?

— Фархъ аагара сцоит.

— Ҳаргызы иуцаагоит, иахуа. Сара из-
дыруеит афархъ раңданы иахъыкоу. Уа-
ра ууардыхычазааит, ҳара ҳаңтаракау-
зааит. Афархъ ылхны ианақуаҳталакъ,
афырмажытә аахуаны уашьтаз. Ибзиоу-
ма Еснат? — днаиазтцааит иғыза.

— Мамоу, үым! Ари сара истәуп. Сха-
ла иаазгоит афархъ! — иқышә нтирқуа-
зәйн, Еснат икурчыжъ иманы иөннеи-
хеит.

Арсанеи Гудисеи цәгъашәа иаарцәзы-
мышхеит, аха иархәагушъоз. Рыблакуа
träа ишихуапъшуаз, Еснат икурчыжъ да-
лахумаруа, имацара аккарахъ дцеит.

Рыштыхъка иаагъежьит Арсанеи Гуди-
сеи: рладахъшәа адәхәыпъш ағы акъаб-
роу аспра иналагеит.

Еснат аккарағы афархъ иқушәеит.

Акурцыжъ азна афархъ ақутчаны дша-
иуаз, аръаrahxtæi abarbal aхәынцæа илахеит. Итызгойт шихæоз, егъи аба-
рбалгъы амыргу аќнынза aхәынцæа ины—
ташьшь ицеит. Имч eизыркукуаны,
иртрысны ачапырхуа данаха иаapçæан,
игу хаххала, ақуцра
дынцæытцахait. Ды-
цæүхаа, ихы быў-
быў'я даани, икур-
цыжъ длаха-фахеит,
напыла итызгойт ҳæа.
аха уаха умпæсит, иа-
гъизмыркүацейт.

Еснат деатрысын,

аккара дөйлкураан ифызцæа рахъ дыст.
Ахәынцæа-бæа игуттатата, ҳæыгурак дны-
кугылан, акихæа өйтит:

— Шæгыланы шæызы х у а pø ш у а з е и

ЗМР350-2

302-2010100

шәмааиуен уара? Скурчыжъ ахәйнцәе
илахеит!

— Ҳара ҳахумаруент, цым! Уаха ҳа-
мам! — Арсанеи Гудисеи ааиғаңышын иаа-
пышырччеит, «хөyzара ануатәаушьо,
ҳанутаххо ауп» — рхәарашәа.

Еснат иааицәымыжхеит. Ифызцәа маа-
иуашәа аниба, дмидагуидаха днахынхәеит.
Аха Арсанеи Гудисеи уи имдырра дата-
рымтцеит: Еснат икурчыжъ пүшза игу
итталан дқыутцәууа дшадгылаз еибароны
иғқылст.

Еснат игу итгурбъааит, ифызцәа иц-
хыраан, акурчыжъ ахәйнцәа ианғылырга.

Цытрак ашътахъ, ахучқуа ахғыкгы
акурчыжъ акырта рибамто, афархъ аку-
тчаны, Еснат иғны агуашә шыкоу инаргон.

Ага бұбыңы ашъха бұбыңы

I

Амра ахашә еиқунаршәоит. Асаркъя еиľш ажәған агу цқьюуп. Амшын цәқур-пәқуа сса-сса аңағуа ирәпбәсоит. Пәша хьшәашәак амшын иаңықуршәу адә ду инықусит. Уи аҳаскъын қашәқашәа неиларев-аайларены иаақугъежын, уа игылоу амжәа-тла ашәштыра амшын фы аатданарчит.

Амжәа-тла ашъапы ибә ақынаның
құдыхсақуқ дықутөоуп ауағ бырг, әйнешілдес-
ра ааиаанза хүщлала еинчылаз; уй ихы-
иөи акырға еитцбын, ишлара ааста.

Ауағ бырг икуаңда итәоуп ахучқуа,
ицәйбылза амра иашәны.

Ауағ бырг аколихара ңисаса дырхыла-
ңшүеит, дыхъчеиҳабуп. Шыхацаныңза
агаға изаалон иғыззәеи нареи.

Абар иахъагы иатааны икоуп ага
аңшаҳәа.

Аңзаакыра нарцәзың аҳаскын, ры-
псы алахан илоуп ауасақуа, мата дук
рыманы инеиуеит. Аха, абар иаахәын
иахъакум акәархуара иахъыбжъалаз.
Ахъшыңа руазәк уахъ иғанынеиха, рла-
гыы ғатқъеит. Уи аху қамызуа, инархы-
кушан, ирәаш-рәаңыз'уа ауасақуа ңхъа-
нацеит. Нас ҳәыгурак инықуңалан, аб-
лақуа шап-шапуа аңшәма иахъ наршәт.
Уи ус абзиарақуа анықанатталоз ахъш-
ыңа реиҳабы—ауағ бырг игуеитталон, иб-
жыы нақурганы, аңшыара аитталон. Аха
уажәи ибжыы анамаңа, ихухуаза ина-
иеит, аңхъатәи ашъапқуа ахы нрыбжъак-
ны, асар ирылаңшуа.

Ахъшыңа реиҳабы игуалашәара хъан-
тақуа рнапсыргутча днықурттан, акыр-

шықуса игу итатдәахны имаз игутыхакуа ицәхытлеит. Игу алакоуп, агукра иөйкүхәхәзы, икуаңца итәаз ахучкүа бла-ла еипъхышьшаауа, дагуланагалан, ацә-жәара дағын.

* * *

...1942 шықуса май мза алагамтаз... Ане-
мс-ры ажәylara иағуп.

Амшын еиқуеи Азовтәи амшыни реа-
хьеимардо, абз еипъш ибжъаршәуп Керч-
тәи адгыл бжъахала. Тбаарылагы ау-
рылагы уи 60-70 километр этазк'уа
адгыл куамкъя хучи Севастополь ақа-
лақыи ракузан Крым ҳар хутақуа рна-
паңы иқаз.

Ажәсан тыртәаан ҳаирпланла, артта
еиқуатдәақуа ыңғылазғаны амца қыау-
қыад ықудырччаауеит. Азыблара еипъш
еиларшуа, еиларғынтуа, амшын ихыуп
аибашыга үбакуа, урти артиллериен,
атанкүеи иаатдүрөуа амцаңшь адгыл
дырыхыңызуеит.

Керч зыхъчо ҳар хутақуа амацеаз ахы
итацаланы ирхуаेырц изымлашьуеит
ақулағџәа.

«Пұсроуп! Ахъатра — мап!» — Абас ҳәа-
ны баашра уа, Турецки вал ҳәа иахъа-

шытоу аладахътәи афронт аёы иааку^{ИААКУ}
гылт, Смородин акоманда зитоз ака^{ЗИТОЗ}
стцәа рдивизион иалаз агвардиаа.

Уахыки-енаки аба ир-бىزар мчы еиқуа-
тәакуа, ргубра атбәа кыджәо, асовет гвар-
диаа рңыртә гуейлартәара надпъыххаалон.

Ашъаартцәыра рхырыкукуо, апсера абла
иңаңшүа, еибархәаго, ихытны идәыкү-
ллент анемсаа. Урт ахыццак^{УЕИТ} Керч
агара, ирзымлашьует Кубан адгыл
чашәрақуа, Кавказ пъшза.

Аба хумга ир хытны ианца, — гүлжык
ахучык, — ашкол еиңтаз, Турецки вал
хәа иахъашьтоу ахыхъчартакуа ркынта-
иїхеибарс, реаархонт.

Рыштыахъшәа дааниуан Паша зыхъзыз
хучык. Уи ихи иңымшыкүеи асырыкү-
наңәазшәа икуашккараза икоуп, ишьа-
пы хыркъакъя блуз өбра хучык дагулы-
ччауа ишәуп.

Паша абомбакуа ритхәаакуа дыртсы-
ны дшааниуа, ҳар иреиуаз, пъшынаңха
анышә икүжыз салдатк дааихагылоит.
Паша иблакуа адхалоит, иаб иенишыз
зыжәеахыр тбааны, асалдат маңа қъакъак
цырцыруа изымџаны ишьтоу.

Иңыларкуны ииулакъ дааирхәйт.

Асалдат дааңызит. Уи иблакуа ахъ-

тоу умбо, ашъакуада баа дагоуп, дызус-
таз уағы еиликаартә дықам.

Паша деңгээрысын дығт асовихарахь—
иан лахъ.

Хыбрак еибганы иубом асовихара «Ах-
пятән интернационал» акны. Аңырпәр-
хәа амца зыцроу ағны еихачапқауеи,
баракқуаки макъана иөымдәаңт. Ибыл-
хъаз ртрубакуа цәыббыл-цәыббылза игы-
лоуп.

Наталия Ефим-иңхә — Паша иан
пәхәыс наңа-аңаңак лоуп. Барғын касы
шкуакуала лхы-ләы ҭаҳәхәаны, лмахуар
тыркуакуа, абомба пәхәа иахуз үбаб
хүчүк дтәаа-тәаауа дылкыуп, лыхура
өаҳәауа. Наталия Ефим-иңхә асовихара
аңтекаңы хүшәы тиғыс аус луан. Уа-
жәы уи азәк лакузоуп аңаңым иусқуа
назығзогы.

Паша хүчү ахаңә-мөыху дылассы да-
айн, иан даалыдпәлт, джаң-пәсүкүуа:

— Нана! Нана сымхәе! — иан лкалт
днахоит.

Наталия Ефим-иңхә даахъапшар, аа
лхүчү дахълыдгылоу.

— Унан, сыйкурбану, уаама?! — даа-
иенигурбъеит акы имыхъкуа дахъааз.

Паша иан таха литом. Длывагъежъуа
дѣку-тѣууа диргуамтит:

— Исаразеиши! Умбои Лариса ^{ОМБОИ} ~~РЫЦѢХА~~
акуцьмақуа дшырфаз, дрыцҳами! — дыз-
ѣз деңсаналагеит.

Паша пъшь-класк рѣы дтәан. Лариса
хуба рѣы, аха ибзианы дидыруан. Еигу-
лацәан. Ес-ены ианеицмыхумаруаз ықа-
мызт.

— Лариса, Лариса сымхәеи, иахуа.
Бымтәыуан абаапъсы! — Лариса лыбызы-
бызы бжыы ихъухъууа Паша игу итца-
лан, такуаамта дхәыцымыцуа дгылан.
Аха иан Лариса лыхура аәаҳәара дана-
лга, дырфегъ дааъяцәы-бъатәйт.

— Мшәан, Нана! Баалеи, баала! Иб-
махауен исхәо, — Паша ичәаөшъаауа, ила-
бырзқуа изамфа инахъыкукуеит.

— Нанхеит, уахъ ацаха сымоума?
Умбои шакаф гуак'уа, ацхыраара рыт-
тәыми, — дгукытәык'уа Паша илабжыш-
қуа аалрыцқъеит.

— Мамоу, мамоу! Абыржәытәкъа баа-
лароуп! Абна салдатк дыхуны дышътоуп,
ипъсы тоуп...

— Закузеи иухәо сыйкурбану? Ахуца
рацәафуп. Урт зегъы сара срыхъзома?

— Ант аар дыршьюеит, дыршы! Дры-

цҳами! — Паша иан лнапы кны дааир
цихцихт. Ианимуза лпъа днаицъталт
ларгы.

Паша ахуцәа, апъсцәа икажызы дрыл-
кураа дахъауаз иблакуа абри асалдат
идхалт, цәаныррас иоуз сыйдырам. Уа-
жәы игутакы иан дахъацныкуаз игу тнар-
гуръяан, дхуарпъ-хуарпъуа лапъхъа дгы-
ланы дфенуент.

Али-пъси рыбжъара ани апъеи асалдат
дахъыштыз иаант. Аху ишьапы аишара-
тәкъя тжәаны икоуп. Дхуахуоуп. Дшъа-
барц мбатәык игым.

— Нана, иббоо? — Паша иан дналахут-
худит, асалдат инапы аларпъесны икызы
аграната лырбо.

Наталиа Ефим-ипъха өылтуам. Хуц-
рак даамтсанарсит. Лылабжыш ләыккукуо,
лыблакуа траа икахухуа ишътоу аибашь-
фы диәапъшует. Уи ашъаура дазыхиоу-
шәа, играната еиларпытцы икүуп. Аса-
лдат ихы-иөы дадылбалоит лхатца, лыпъ-
сы еиңш бзия илбо л-Ваниуша.

«Изара еифнатәарашибә амака имәи-
щалоз ишъеипъшу? Пашагы, иаб уи
диеипъшишьалазар акухап азыказы.
Икамлари лхатца Ваниушагы абас гуак-
рак дтагылазар?..

Ахышэт ҳәә асалдаң днеихаххын, иикыз аграната ааимқуттылхын, иныңхана лект. Лұзыба итаз абамба аатылған ибла қуен илымхақуен тылрыңқааит. Иәшәйәз ашьашәы амылхт. Ахы иарыңба-хъаз иматәақуа ишәйлхт. Шнельк лъшаан днылалхәеит.

Аибашьғы ацхыраара анилта, даана-пүшы-ааңшит Наталиа Ефим-иңхана. Нахъхын, хара, амға ду аёы ииасуеит еи-бархәаго аба ир хумгакуа. Урт ңақ'үеит Керчка. Асовет еибашьғы дрыдырбала-лар лхучғы ларгы роума, егырт атах-маддәатәкъагы ахымца иадыргашт...

Ани ңеи ааицхыраан, ирулакъ аибашьғы аамтала чықырак дамардеит.

Дара хынхәйт асовихарахъ. Уака ахәса еилатыруа ахуцәа реилыргара иа-ғын. Наталиа Ефим-иңхана лааира изы-пүшын.

— Шәабаказ Наталиа Ефим-иңхана? итсааит урт дрылжын дахъцаз цъашъауа.

— Ҳай, цүушъы! Дгазоуп абри с-Паша, — нараталкт Наталиа Ефим-иңхана, лъеи лареи рымаза лгу итатәах'уа.— Ишыны икажызы, ҳара ҳтәқуа иреиуаз еибашьғык дубан, иаб иакуз цүшъа, симгеи абрин сғаза хуцы, — даагуаашәа ихгын дны-

куст. Паша иан илхәаз ззылхәаз
рын, иблақуа аир҆ацьыацт.

II

Өааихак қартом тәфантәы ихысуа
абзарбзанқуа. Урт ирыткъоз ахқуа жжа-
за ажәған агуштә итасуеит. Керч ақа-
лақъ ақнытә уажәы-уажәы ихуткъоит
абзарбзан хқуа. Уажәы-уажәгы амаңәыс
еипъш иаахутлашоит. Паша иани иареи
инарықүчкоит, аибашьы аху дрыма иа-
хъаауа.

Пашараа зығноу абарак тұкынға игы-
лоуп. Уи ианаавала Наталия Ефим-иңхә
даалаксоакт. Афашисттәа ртас лдыруан:
уаттәы урт тұашуа «иаика» «шнапъс»* ҳәа
игуарлашт. Рәадахы еилакубаса еила-
жъу ағны акун ағы дыштартсоит аху,
ирымпъыхъашеаз ажә-мыжәқуак наңқу-
таны. Үака уағы иәархастам шамаха.

* * *

... Армарахътәи афронт ҳаңаңәа иан-
пъиржәа, цхыраара ҳәа агвардиаа рыху-
так убрахъ ирыштыз дреиуан ари асал-
датгъы. Уи иөызізәеи иареи аға ир ааха
бубуа рыто, акавалеристтәа рдивизион

* „Иаика“, „шнапъс“—акутасть, ауатка.

рыгерымаданы Турецки вал аёы амфа
ркит.

Аңа даңаапkit. Исаахалт төа амфа
аҳаирпланқуа, абомбақуа ақұжыуа. Аты-
хутәаны ихудқоит абзарбзанқуа, амина-
миотқуа. Убарт рыштыахъ ауп зегъ шыакы-
уа, аңа ир атанккуа раңхъя иргыланы,
ашаарщэыра рхыкукуо рәанаарха.

Гүлғык агвардееццәа атабиа ақнитә
атанк цыххага абзарбзан ала амца қыау-
қыад рижәртсон. Аҳаирпланқуа абом-
бақуа анкарыжыуаз аамтазы, раандуара-
щекъя ртабиа ахышә илаһайт абомба...

— Атабиа ҭабгейт, с-бабараа. — даңын
ауао бырг аңаажәара. — Абжеиҳарафык
акуаент, егыртахуахуеит. Убарт дреиуан
абри асалдатғызы зызбаху сәо. Ускан
уй ихы идыруан:

«Сыпъсадгыл азы аңсра — пәсрам! Уи
ақумшәышәра самадазар, сөйзцәа реиңш,
цынатроуп!» — игуахун иөынеихеит дәе-
заны. «Сыпъсы ахуага ҭанатцы, шы-цеку-
барк сыланатцы — сыпъсадгыл азы», — ҳәа
деиханы дцион.

Абар афашист-пәсдеңа асахъа анпың-
қала иблакуа иахъаарыхыла атанк еи-
куатцәа ду «Тигр». Ихапыңқуа аңаа аары-
тгоит, ипъсы ааин игу итачуеит. Агуаң

имаз ҳыжжын, ииура издырам, ижы тиижәкәйт, илшара ахъмачу ақнүтө Иеаъхъя аеың-еыңхәа ихутакшойт ахымца. Ишлем ианңоз апулемиот хым-цақуа аршәаа иасуеит. Уажәы-уажәы иә-хауан апалқат лашьца. Аха дәзәозит, игу ақушра иманаты. Даға ху-шъаңак — ىхъақа.

Агвардеец иәааиреңт, нас атта-тта-хәа имә агранатакуа аңыртә гыгшәыг инатцаижъуеит.

Атанк аөнүтқа ахуаазаа иңүңеит, амца қыауқъад анаакутәниааша.

Убри инаркны иқалаз ҳәа акгыы игулашәом абри асалдат. Атанк «Тигр» акуалзә хуамц еилаңыххана, ихбыкыны иаанхеит.

Аибашьы ңышынаңха анышә дықу-жъуп, гранатак инапы аларпәс икүуп, аршәра илымшазар акухап. Икаска ахымца ихнақъазаарын, иваршәуп. Ашьа-гуаза даганы, дшъабарың акгыы игмызт...

Асалдат ихъаакуа ңыдахан, игу фарханы уажәы акуи аеы дыштьоуп, Паша игуеилыччара ңашшыауа. Паша дңырчырыа аибашьы иапъхъа дтәоуп, асалдат дшибаз, илиршаз ңашшыауа иаҳәара да-өуп.

— Усоуп ишақунағо уи атанк! — игу ааиштышынын, ачымазағ днеиөапъшит Паша. — Шақа танк таурхахьюзеи, даду Расим, — дтсаат уи, асалдат ихъз анеили-
каа аштыахь.

— Ашәараңа шақа гыгшөйг ҭаирхахью игуалаиршөом, Паша. Сара исеиңшума, аибашыңға ҳәа адауаңшыңға ҳамоуп ҳара.

— Даду Расим! Мшәан, Керч зрыртеи нас? Уаҳа ихнымхәжои ҳара ҳтәқуа? — дтсаат Паша игуахы пұыжәжәо.

— Мап, Паша. Мап! — Расим инапы наигзан, Паша ихахуы нықуихәан, жәара далагоит. — Урт бзантцык ирыл шом рхуура ҳтацалара. Зегъ дара роуп, ҳара ҳтәқуа миааирц залшом. Ихынхә-
уеит ҳара ҳтәқуа Паша, хымъада ихын-
хәуеит!..

III

Өнак, Паша имацара рбарак ауадаे
дтәаны акыр шифоз иаағналент өңүзь
африццәа:

— Иубо ҆йина хүчкү ахътәоу? — аун-
тер афицар инапы Паша инаиқуикын
иңиза дненирбейт.

Паша днеилууа дцеит. Иикыз иөатца
нимкүтшәан, дшәаңырхалыуа, иблақуа
тырхаха аунтер афицар днениңашит.

— Иабақоу уани уаби?

— Ыы?

— Льус, льус, антворте! (Ирлас! Ир-
ласны атак саңаа!)

— Да, да! Русский, русский, дааңы-
тәы-бъатәйт Паша, анемс «льус» анихәа,
уаурысума ҳәа диаздааз цыишиан.

— Уихуапъшишь уара, ари дзаку ҆пъи-
ноу! — шыап ҆пъықула ахуучы дындәйлир-

пъеит. Анемсаңа ағны аадырхәйт, хуашаз акғы рымбейт.

Паша ағны дандәйлдыръя, ихы иқұжыны дыхәхәо зымөа иөынеихеит. Насыпъс иқала акуиқуа рахъ ицәйтамлеит афашистәа. Урт гъежыны ицеит. Паша днағышы-аапышын, уағы данимба, ахьшәтхәа акуи дынцәзықакурит.

— Даду, Расим! Сыбжы уаҳау, сыйжы? — Расим иәаигудиршәлан, диазщаит. — Сара цас ҳәа сыйхәхәон, иусырдырырц.

— Ишъасмаҳауаз, исаҳаит! Иааир, сарғыы атак расхәарц сеүрхианы стәан. — Паша иблақуа неимда-ааймданы иаагудкыланы агранат иикыз ахчы инатцеит.

— Ех, Паша, ҳара ҳөы еипъш бнарандаз, анышә иамахгы! Аха иабақоу? — иҳәеит пъытрак аштыахъ Расим, Паша диәапышуа.

— Даду, Расим. Үабанхой уара?

— Сара Апъсны сынхоит!

— Уаурысума?

— Мап, саңсыуоуп. Ақуатәуп. Үақа аурысқуагы ихоит. Иуаҳауома Ақуа ақалакъ азбаху?

ЗАГРУЖЕН
ВЪШИГОДО

— Исаҳахъеит! Уақа апатырқалқуа ра-
цәоуп.

— Ааи, апатырқал, алымон, аманда-
рина, ажъ... Уақа иқамлауа ҳәа иқоузей.
О, шақа игузырхагоу удыруандаз уақа!..
Амра ашәахуакуа агулаччо, ашъха ашъа-
паны амшын ахықуан иштоуп уи ахтны
қалақь — Ақуа, — дағын Расим дазгукны
ацәажәара.

Паша дзыреуан. Ус хуцрак дааимтна-
прааит, илахъ еикүшшы, ахухуа дқуң-
сычхая дтәан.

— Даду, Расим, саб даарушь, дрым-
шыкуа?..

— Дмаакуа с-Паша. Дааует хымъа-
да! — Расим ахучы дыпъхышшыауа,
диргубзыб'еит.—Афашистцә анықуаҳца-
лакь, ашәқу узызфуеит, уани уаби ума-
ны сасра усызнеирц. Иуаҳауоу, сасра...
Уара иуақароу атыпъхадәагы сымоуп.
Шәеихумарлап, амшын шәталалап, кан-
цала амшын ақны шәхылап...

Паша инап хүчкүа Расим ихуда иа-
куршаны краамта дцырчыруан. Ус, иңышә
хүчкүа куамкуамуа ацәа дынтанат-
галт...

Уи ауха Наталия Ефим-иپъха дықа-
мызд. Лареи егъырт асовихара ҳәсақуеи

мчыла ихданы, Керчка усура ирган иаар-
мыштыт.

Ацэылашамтазы уамага бжык иар-
фыхойт акуи апъхъатцэй. Ашэ ааимпъа-
аны, иаалагылт х-фык африццэа, равто-
маткуа харшаланы.

— Хант хох! — (шэнапы шөфах!) — дка-
ает афельдфебель.

Агыгшэыгқуа аламала иеритарц игу
итамызт Расим, аха аупъшэыл дихзызаит.
Анемсаа дааимырдеит. Агранат ицыба
иштаз анырба, иааңыын, инемеакшаны
дрыма рёниархеит.

— Саб дабажэгои? Уи саб иоуп, — Па-
ша ардэаахзэа дыхэхэзан Расим иеилеи-
рьсит. Аха афельдфебель Расим дааим-
күтижэан, акунтху дныкөеижт.

Уи аены асовихара аадырхеит. Расим
иеинш, пытфык асовет еибашьцэа еила-
даланы ирыма рёниархеит.

Паша илаңырз иөаҳэхэй, дхысхысуа
дрыштын. Икалап, Паша рыцх, иаб ар-
па даныргоз убриакара дихымтэйуазар-
гыы.

Атажмада ицыымшь хушлацсақуа ааи-
лахуеит, пытрак өымт дтэан. Нас на-
жәабжь дызөйз инацтаны дналагеит.

— Федосиа ақалақъ ааигуара дәениужь

дук еихатәы еихацла итаккаан. Иаакур-
шаны игылан африцәе, еиқубцъаријса-бүлгү
ха, ицхлымуа.

БИБЛИОТЕКА

Уа итакын амшын арра иахымзаз, ихуз, абомба-хы иарчалаз, итқуан иргаз асовет еибашьцәа жәпағык. Абар хаха хымшуп чаңыз рәамшәацт, цәыкубарт азы лбаарымдац. Аурт цәгъя иацәыхаз ашәтқуа реиңш, иңәйпесалоуп амра. Уб-ри ашәахуа затәык ауп, урт агуақцәа аль-стазара агубылра дзыркзо, рхы-рөы ҭашашәақуа еиңхызышылаауа.

Абас альсреи абзареи ианеихулаңы-б'яз аамтазы иаарылағит итәрыщаруа хуч бжык.

Атқуацәа инеихуаңышы-ааихуаңшит. Расимгы ихы кны атқуацәа дрылатәоуп.

— Даду, Ра-а-с-и-м! Даду, Ра-а-с-и-м! — Абар Паша хуч ибжы. Расим иху-ижы қақаза ифейбаргылт, атқуацәа дрылакны Пашагы дааргент игуахун.

Дыңтыззойт еергъҳәа. Днаңышы-ааң-шүеит. Уаң дубом. Ус баша уи ибжы игу иқүөз ұшишын деңтанхъашшуюйт. Дырфегъ ахуцра, ахуцра!

Игу анышәом Расим атқуара. Ина-мыси иареи еизынхеит, мазала уи дазта-элоит: дызбада иңсы еиңш бзиа иибоз

ипъсадгыл ихы шахтнитаз; ипъсы ишетаз аба хумга итанк «Тигр», уи ныкүзүлүп, иакутәаз. Зны ипъсы тан, зык дыңбүсит фырхатала, деңгүхеит Паша хүч ибзоурала, аха ипъсы тас ипъхъазом Расим...

Ох, шақа драҳатыз, уи ипъсадгыл гуакъа ақумшөышәра игуенсра иадданы дышықаз, назаңа убас убрақа даанхајар.

Ачаца-чацахәа даақумтцакуа аңа-жәара даेын ахъча еиҳабы — ауағ бырг.

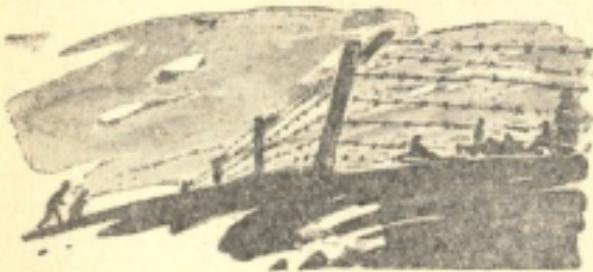
— Абыржәоуп уи дантаха атқуара аңаңаным. Имада, ихзыда, деилзыкауада Расим? Ишпәизырхәои итынхаңа, иуаажәлар? Паша! И-Паша хыршәыгу! Уи иакузоуп шаҳатыс имазоугы. Ипъсы ааин иқыркы икылачуеит, діңахны дызмаз агурға дазхәынчом. Даагылах'уеит, игу уазыруеит Расим. « — Даду, Ра-с-и-м! Даду, Ра-с-и-м! — еиқурццакны алалер иахыууаа игоит дырфегъ абжы. Расим иңиздәа дрылтәраа иңиенихонит, аихатә қүц аанда днадыххылоит. Абар Паша хучы дытрыхутәаңа ибла дахъаахгыла. Уи даңәым, абан иңиздәа иваңба, ршьапы хыркъақъа, хылпъада, ргу тырхъахъа нахъхи ахәыгурға иахыңкугылоу.

Расим игу итгурбъаауеит азныказы.

Уи иңиңкүл ду дааиниң дылоуп арака,
Шақа итахыузен Расим иңизең әңүүчүлүгү
диаңа жөарц, атыхутааны, бзиала ҳәа
иаҳәааны, ибла гүбракуа гудикыларц.

Ихы инахыкны Расим инапы ийкоит:
«— Шәйршуюйт, шәца наң!» ҳәа иаана-
ргауа. Уи агухъаа ркым ахучқуа. Африц
наң ихъаңшымта аимгаңсаразы реақу-
ршәааны, еибарғуа реаархоит. Рыкуақуа
иаатырпяаует чахык-чахык. Аихатә қүц
инадыххылоит. Аёнынадырхоит акымкуа,
әбамкуа ачахқуа, Расим иңиззееи иареи
рзын.

— Дыроагъ иаагоит! Дыроагъ ҳааует,
рыбжы рганы ифацибаркьеит ахучқуа.
Ршьамхы реадыргеит. Африц данаахъаң
урт ахъашаз ицахъан.

Ашъатәкүа реипш ауу аайлдырге-
ит атқуацәа, ача анаарылаха.

Акырцх еипш иаарылаңсоит афашин-^{жан} стцә р-автоматқуа инартыппыз-^{жан} цаҳәцаҳәкуа. Шақаң ршызын. Аха афаши-^{жан} стцә иқартталакгы иақуитымзи, дара-^{жан} рыда егъырт уаапшыс ирыпъхъајоз цы-^{жан} шәшьома.

IV

Ашыбыжыштыахъ алагер агуашә ааим-^{жан} мъеит. Аматқуа реиңш итәи-тәниуа апо-^{жан} лициацәа, атқуацәа иаарылагъежьит. Ала-^{жан} ба рыхъо зегъы цъарак иааиларцалт.

Алаҳәа еиқуатцәақуа — анемс салдат-^{жан} аақұҳаит алагер антың. Ицыблыкъ шы-^{жан} харкуа абарбал амыргу ахадырсызшәа-^{жан} дцыйку-цыйкууа, ихылпә абартца ибла-^{жан} үхамшыақуа ытқатцәахны агуашә дааталт-^{жан} немс капитанк, афицарцәа ицыръесса. Уи-^{жан} дпато, дәараантәуа, Ленингради Москвей-^{жан} ргазшәа атамбъар даст, атқуацәа ргудра-^{жан} рымсқьюит ҳәа.

Атыхутәаны игыгшәыгра итәрзуа ираб-^{жан} жьеигент: акомиссарцәа, акоммунистцәа, убас ауриакуа рхы цэырыргарц.

Аха атқуацәа еиқушышы игылан.

Акапитан дхуааит абыз еипш. Ишы-^{жан} пы кыдикъеит, итапанча ирқымқымт-

Иеырқұцъматөны алабқацә а^{дрыжхе-}
хәеит.

Атқуацә хуғы-хуғыла еикуадыргылт.

Нас, акапитан атқуацә рыблакуа дыр-
хыпшыло иғааихеит. Комиссардеуп,
коммунистдеуп, ауриацәоуп хәа гуфарас
иқаитоз хазы алагер рытгара иағын.

Расим иғадахьшә а^чкуна ағышък дғы-
лан. Уи Расими рыгутыхакуа еибырхә-
хъан. Ача иалатданы ахучкуа иаары-
штыз ақлыб рхы иархуаны, адаң аанды
пъканы, убри аухатдәкъа ибналарц ргу
итан, аха...

Аха абар ижөзы иғыттытто, ихаңыц
еихарпъсы дахъааниуа анемс капитан.

Расим икуа итатдәахны иман ақлыб—
иңстазарә ацаңха. Уи аңацъара игу
иағыхоит уажәы. Уаха затәйк иаңар?..
Аха иаңом, ибоит. Азәазәала еимырдоит.
Идырбалар дахтныртоит. Пүсихуа имам.
Ашьшыхәа ишъахуар инавакны иикаир-
шөуеит. Шыапыла асаба нақурыхәенаны
днаңрагылоит.

Убри аамтаз акапитан, Расим иғыза
арпъыс ағыш дааидгылеит. Уи илақацент
ә-блакы, икуеициуа, ишҳамыркх. Ар-
пъыс ағыш дауриаз цышия акапитан ила-
бчасть наикүнкт.

Имцаңшыха ицралт Расим ифыза дың күшөаз. Иаразнак иблақуа иаарылдылт анында үи апатриот құпш цахә-цахә ишенишыз зегъы.

— Мап, мап! Дауриам үи,— өааитит Расим.

— Форфлиукте! (ашеништы) — акапитан Расим диқухуаант.

Ағыңғылдырылғаның да анында.

— Долмедше, долмедше! (аитагағ) — дыңдайтын анемс капитан, ишьхуа дың күгъежъаауда.

Иаарылдылт аитагағ иажәақуа қақко, Расим иихөз аитагара дағын.

Ажәабжы зһөз ахъча абра даатғылт. Илахь еиқушьшы, тақа дқапшыса пытрак ус дтәан.

Амра ашәахуа амжәаббькуа иргулкураан, ихаху тышлаақуа инарықупхеит. Нас, итығе-тығе ихы-иөы икүз ашәах-стакуен акацыракуен пхышылаауда иблақуа инартычейт...

* * *

Ахъча имцицакра игу иаатдаххын хучык ус өааитит:

— Даду, иршыма Расим ифызеи иареи?

— Мап, с-бабараа! Ирымшызент. Нара
уатқөкъя иааилырхт, иеимырдеит. Урт^{ЖАМЫЛДЫС}
цагырырыпсы мцо-изымаауа ирхуахеит.
Нас игуартахъаз атқуацәа инарылардалан
ирыма рәйнархеит.

Дейлшаа-аайлшаан ашәеиқүа ааиха-
пәеит ацәажәаф. Ацәқурпәа еиңш иңсей-
бакра хыччоо ихы-иөы иаақулеит.

— Даду, иабаргей, нас урт? — дейта-
щаахт ахучкүа руазәк.

— Иабаргах'уз, дад, амраңашәарака.
Икардон агуакцәа аххы инцәытцаха-
уа. Нак-аак анемс салдатцәа рхаа-
быцуан, алышәхә реиңш ақаңыңәа иңжа-
уа, автоматла иаарышклахысуа. Ес-
ааира ргубра тыкукуон атқуацәа.

Ажәак рафмыжъуа, еиқупата итәоуп
ахучкүа, рыблақуа тырхаха.

— Ех, шақаф ндыртқәазеи убри аөнү
мацара... — ацәажәаф луанытә даақупьы-
чхайт.

— Даду, иахуа, Расим иғызыздар иа-
реи иршүү ирымшүү зхаумхәои, — ацәа-
жәаф азщаара наиртеит ахучкүа.

— Адәышкуаңыз иагулганы игаз амфа,
—диалагеит ахъча иоуз атак ахәара,—
ианцаланы ирыма ишиениуаз, атсалз
баа ҭасаны, ахуа тыппы, абаа-фы ухы

ухнақъо зырчрак инылалт. Азмах анырба, иәажәкны иқаз агуақцә аттахәа абаара реынтарпъсент. Амлеи азбен ауабы иблакуа амса хыртқозаап! Ақырцх еип්ш ахы шрылаңсозгы, урт рнапы ргуасаны, азмах иаатшъуа иржәуан... Расим исыза дәажәкны дымпъсуаз, азмах инапы итишьгушьеит. Уи, акухеит. Игу итшашәеит дызгашаз ахы. Расим иаразнак исыза днаимтәаст. Деипъхыхухуа дааштьихын, ахәынтың тәа дизылымгаст, ағыңғайы уака инеиқуаңаит. Арпъыс апъшь уака иәаитиҳихт. Рыштакъ иааниуаз рөзызак Расим днаимтасын... — ахъча иажәабжъ аағахитәеит швоукы дара раҳъ иаауашәа аниба.

Урт х-фыкны еицин. Руазәк инарылы-хәхәошәа иқаз арпъыс хыши уажәы аабыкъашәа ахучқуа рышкол ағы ртағыс иаарыштыз иакун. Амшын ақуара иавала-ны ишааниуаз ахучқуа ашәштыра ишыттәаз анырба иаамғахытын, дара раҳъ рәаархеит. Ахучқуа ахьшетхәа ирхат-гылт. Ащеажәаң ипъырхагамхарц аибадырра реаламгалакуа инатәа-аатәақуеит.

Ахъча ииура изымдыруа дгачамкны даанхеит дахътеаз. Уи ихы-ипъсы зегзы иааиз арпъыс хыши инаилаттәеит. «Ихата

иоуп! Асырыңунаңаазшәа Паша хүң^{ижа} ху, иңымшыңқуа қуаша Паша иңымшың^{ижа} қуархата. Ассирзбоит. Ибра гүбракуа, ихын-иөй гъежъ хааза, иразза ишпәкоу. Ихата иоуп, скубча, с-Паша хүчү!^и — агурбъара нитасын ахъча иеаантыхны аръыс хыш ихы наикүик'үеит. Абар, абар ихъз ҳәаны ибжы наикүиргарц^дфыттыззоит. Аха иеааникылоит. Дкалаца, уи аръыс хыш ибла дрыхзалом. Ахъча ибла амаңыс хыслазшәа, иааиқуиган иеааиртүнчит: «Мап! Паша иакухарым. Уи ари иакара изҳарымызт. Даазгарызз, цүушть, арақа? — ахъча ихы-иөй ааицак'үеит, дкахуцуа днатаеоит.

Дәбытәы-хәбытәеит аръыс хышгы. Цьара дибахъеит. Игу изфоит, аха иаба, ианба, дызустада? Дхуцуеит, дхуцуеит аръыс. Дъашашо дәғалыт. Деңтафатәоит. Уажәы-уажәы иблақуа тырхаха ахъча диәапшуюйт. «Ааи, ааи! Иара иоуп, иара! — игу иқуфуюйт ибжы гуки. Игуаанагара аеененашоит. «Мшәан, уи иңымшыңқуа тбаа-тбааза, ихаху қупъс-қупъсуа, еиқуаттәаза икамыз. Ари дышлоупе? Дқычза, иагышыңгыу? Мап, уи устәкъя деинхулаңарымызт, цүушть...» — изгук ицинарбызуам аръыс хышгы.

Изыбұ-зыбұза ахучқуа еиқүшішінде
рыблакуа шақьшакъоит, зны ахъча, иеадыллоғас
швеит, зны рпионер қызао. Ахъчей рыр-
таси рхырөы ирзаных'ум иқалаз. Арахъ
ргу хыт-хытуа изгушьует ажеабжъ
алгамта.

— Даду Расим дыршыу дрымшы зха-
умхәаузей, иахуа? — дааъятацәы-бъатәйт
изымчәакуа зблуз үра иагулччаауда
итәаз хұчык.

Ахъча дцәирхазшәа ихуцракуа даагул-
нахт уи ахуцы изщаара. Даапъышөрычча-
шәа иун ус наратеикт:

— Мап, с-бабараа, Расим дрымшызейт
хәа сгу иаанагоит. Уи абра дшәылатәаны
ажәабжъ шәеихәоит’..

Ахъеа ззывасыз иениш дәаціоит ар-
пъыс хыш—артсағы—апионер ахучқуа дын-
рылтәраан хаха иөынеихоит:

— Диадиа Расим! Диадиа Расим! —
дтәаан ахъча ихуда иөынахишьует. Игур-
бъара лабжышқуа пкыш-пкышза изамоа
инахъыкукуеит. Ахъча дгукы-тәйк'уа,
нихәара иәамшәо, инеимда-ааимдо уи
ибла гүбрақуадгудқыло, игуштца қыакъа
дадрыңууала икыуп такуаамта.

— Лабәабома мшәан, избо, — ахъча
иблакуа ирбо агура изгом, уажәы-уажәы

Паша ибла гүбрақуа дырхыпшылоит.
Даауижеит. Исахъа тих'ушаа, днааскъо-
ит, дааскъоит. Нас, дыреагъ ирөыцны, итатъ
ирыбұуазаны реиҳа игу ахъеисуа дадир-
бууалоит. — Ашъха бѣзыци ага бѣзыци
реиپш, ҳабеибабеи! Усзаазгазеи сызкур-
бану с-Паша фырхатца, — акраамта ди-
кыуп уи дизгутән.

— Аа, абри иоуп, с-бабараа, — нара-
теинкт ахъча атыхутәаны, ибжы айтых-
ны, — с-Паша хыршәыгу ҳәа сызәыз,
Расим ҳәа зызбаху сәоз деиқузырхаз, —
нас ипъатда зышқуа аачча-ааччам ус-
нациттеит: — уи сара сакун. Апъсыуала
сара Рамшыху ҳәа исыштыруп...

Ахучқуа ираҳаз, ирбаз царьшьеит,
илакуршьеит. Рыпъсахы еилахан аңаажәа-
ра иханагалт. Ус, Рамшыху данынапъш
иғыздәа ахъшыцәа илаңш нарықушәеит.
Урт апъсаса пъхъарцахъан. Нахъхи алраә
акеархуара иныбжысын анаара иаәа-
бүа инеиуан.

Ахъча дааццакын иөынеихоит. Ауаф-
пъсы дыпъсаатәым. Аха «Рамшыху уғат-
пъраа» — рхәар, дәатпъраарашәа ихы ибоит,
уи нак-аак ахъыбәар дрыгутылакны да-
хъфеиуа.

Ан «лыцәкъа»

Цъамал иан Тадгугу қубарк азна ацха алаңурағы итәхны илыман. Цъамал уи аалапъышықу итән, ацхафара игуапъхацыпъхъаза алаңура дынхацъалон. Аха рыцъарақ ихът Цъамал: инацъекъарақуа ацха иалшъуа изхара анифалакъ, инапъкуа рызәзәара акыр аамта дадхалон, икантло изамх'умызды, инацъекъарақуа ачаб рыбжъатата иаанхон. Дақуышәомызды инапы азәзәашъя. Убри хъааигон иаргъы.

Цъамал иан Тадгугу қубарк азна ацха алаңурағы итәхны илыман. Цъамал уи аалапъышықу итән, ацхафара игуапъхацыпъхъаза алаңура дынхацъалон. Аха рыцъарақ ихът Цъамал: инацъекъарақуа ацха иалшъуа изхара анифалакъ, инапъкуа рызәзәара акыр аамта дадхалон, икантло изамх'умызды, инацъекъарақуа ачаб рыбжъатата иаанхон. Дақуышәомызды инапы азәзәашъя. Убри хъааигон иаргъы.

Өнек, Тадгугу араса гулх'я акуасқыа
абарта дшытатәаз аниба, Цъамал диеин 250-ле
диалаззаит иеыргызмалны:

— Нана, абри ацха ауағы инапы иад-
чаблар, рыңқашыас иқантозей?

Тадгугу игуалтахазаарын ацха ма-
зала азәы ишифоз. Аха лыңкунцәа
рыуа изфоз длыздыруамызт, ақунамга
қазтоз иенилкаара дазәлымҳан.

— Унан, уан дыпъсаит! Ацха ачаб
амхшыя уажәгы ишпъоумтац, — наиатә-
лкт Тадгугу, Цъамал гуфарас дымкәа-
куа, леырмашьцаны. — Ацха унацәкъара-
куа ианрыдчаблалакъ, аласа, ма абам-
бала иумрыцъои, нанхент, — даахумар-
шәа инаиабжъалгеит лыңкун еитбы.

«Снапы ацха амашибир амхшыагы
стсент. Шытая иагъя сфергы, сара шсакуу
уағы идырраны дықам», — ааигуахут
Цъамал дгурбъю.

Атаацәа зегъы аколихарахъ усурға иқан.
Цъамал иакун ағны ахылаңшра здыз.
Ихала дыхумаруа абардаңы дыштәаз
ацхадара анаигуаңха, алаңура дынха-
ңалт. Ақубар инапы нتاиршышын, ина-
цәкъарақуа ааиешьуа, изхара ифейт.
Дхрыбза-курыбзо, инацәкъарақуа ацха
рхыкукуо дыштылаз даньши, ила-

пъш иаатцашәеит, аласа зтаны алаңура
акуакъ аөы икәагылаз акацкур.

Цъамал дгурбъатзәа даақалеит: жылжыл-
жъалгаз ааигуалашәеит. Шытырак ала-
са аалихын, инатқъарақуа ыларкумпыл-
уа арыцъара далагеит. Аха уаха умпъ-
сит. Аласа затца иамнамхрыз, инатқъа-
ракуа ирыдчаблан, аху рықуиаазшәа,
ихумбabisаза иқалеит.

Ус, дқыныңаха абарта даатталт Тад-
гугу. Цъамал дыңтакка дцеит. Дхәарпъсар-
уа, алдақ иәтата дналбааљеит. Убри
аминут әзы иангы ағны даағналт.

— Унан, утамкъырааит, уара уакузап
акубар итәз ацха зфоз! — Тадгугу
лычкун днаиабашьит, инапқуа аху ры-
қуссы, агарта имоуа, дхәытәы-хәытәуа
дышгылаз анылба.

Цъамал цәгъашәа илахъ еикунатцеит,
иан «лыцъекъа» дышзацәымцаз агура анига.

Татуаз ишъататекуа ицәеисит

Хамжәажә аусура далган дшаауаз, магазинк дныңталт. Амагазин ағы иртиуан ахұчтәсі шыншылтада бзиакуа.

— Унан, с-Татуаз, ари изаасхуар да-
меигурбъои, — алгуахун, дрыланышны
иреибъыз ашьататәсі изаалхуеит.

Ашьататекуа қаңышын, апъшзара ик-
ны иагон, ухы-уөсі адубалартә ицыр-
цыруан.

Ауха Татуаз даныштылоз, деигур-
бъо иңаапъхъа ақуардә иқүргыланы, аңа
иааимнахаанза дахуалъшуан. Адыроғаені
шарпъазза данаапъш, иашьеіхаб акукухәа
ағеилахәара дшаңыз ибейт.

— Саргыы, саргыы ашкол ахы!.. — артқаа-
хәа дылхәхәеит Татуаз. Ииарта иеылаир-
кумпылын днылкүрт, атарақуа ихаху
иалапъхъазшәа еилажәжәа. Иашьеіхаб
иенипъш ихала ихарпъ хучы ишәиттейт,
иениқуа ишъханирпъеит. Ахъшәтхәа ишъа-
татекуа аақуипъаан, дхуарчаруа, ииулакъ

ишиеитент. Аха ишъапқуа ааидыргыланы дрыхуалъшызар, нацы еипш ишъататеки үкүкимеит. Итацкум хучы ааидратсанын рұбынтақуа нтеихуахуашәа иуит, аха рұбынтақуа ганха ишыпшыц ипшуан. Изениәапшумызт.

Ус, даахъапшзар иашьеиҳаб иеелиңдә-иеелилаца агуарпә дтытыны дахънеиуаз иқуакуа дынкыдыпшылт. Татуаз ипшахы ааибакит.

— Мшәан, нана, сшъататекуа наха еисым, изениәапшзоме, ирыхьи? — өаантит Татуаз дқыпшәыпса.

— Мамоу, нан дукухшоуп, имейсзент.

— Хамжәажә діышшәырчко даани, ишъататекуа еитныпшахланы ишъалтент. Татуаз ишъапқуа ааидыргыланы данрыхуалъш ишъататеки үкүкимеит. Татуаз ишъапқуа ааидыргыланы данрыхуалъш ишъататеки үкүкимеит.

дааигуръян: — нана, аеелилаңдәашъа стар ашкол ахъ сбыштыуоу? — иблакуа хааза иан дналәапшит?..

Убри нахыс Татуаз армей аръеи еилирго далагент.

Їсы ахамтқакуа иқаутço

— Нан, Бұака, ауаңың азын мәйк пү-
жондаз! — иабжылгейт Бұака иан. Бұака
иаб дычмазағны акуасқыағы дыштың.

— Исыпқом! — Бұака иңымшықуа
ааимаирцахун, иан дналғаңшит. — Зны-
кыр амөы пысқахъоума, исзыпқом!

— Есимша ухучу цүшшома, нанхеит.
Шыңа уарпқысхеит. Амөы шіңаңумқо...
Абыржәйтқәкәя иңыуқароуп! Уаб дычма-
зағуп умбои, игугы иамыхуари. Уғыл,
нан дукухшоуп, угыл!

— Саб игу иамыхуахкуа. Ипқандаз
нас, дычмазағхаңза.

Ауаңың азын амөы аңқара уажәү
ибазма Бұака. Иагъараангы иаб амөы
анпқоз дңырчыруа дышидғылаз ипқи-
кахъан. Шақантегы иеиңеахъаз аус
шулатәз.

Ишиңахзамыз деғагылан, иан идыл-
таз аус напы наиркит. Амөы қдық ины-

куиijкын, армаjырma, ajыrхә aихa aны-
мәниjца, aмeы iпiкаz aapjкъan, илахъ
атах aахнаргеит, дахыjкоу изымдыртпiз
ua ихлаhatц aагъажьит. Ихы knы aкуeы-
хәа iара ua днатeйт.

— Армаjырma aус uазнеir, aeуuнаr-
dyruеit, — iаб iabжьеiгaқuахъaz aбыr-
жәоup iанаaiгуалашәа үuакa.

Аңәажәашъа имтцаап!

Қамаңа лықкун инапы данкны длыма дшааниуаз, Тандел даарыхъзейт.

Қамаңеи Тандели апъсшәа аайбырхәеит, еиңәажәо такугыы инаскьеит. Аха Тандел дыңцак'уан, адәзыбә дахымзар ҳәа дшәон.

— Сминауатуп шәкәжыны сахьцо, — апъсшәа икартәаны иөынеихеит Тандел.

— Ме, — иаацьеишьеит Камыгу, — «шәкәжыны сахьцо» зиҳәеи, нана? Ҳабакаижуаз уи, джаламкысзейте. Ҳнықуо ҳахьцо имбазои?...

Қамаңа даапъышәрыччан, лықкун ихаху қымфыфыл аалъхылышъаант.

— Ажәа ақнитә усгыы рхәоит, нан дукухшоуп! — лхәеит Қамаңа. — Аха, «шәааныжыны сахьцо» ихәар, еиңа еибын!..

— Аа, аңәажәашъа имтцаап...

ҚАЗАҚСТАН
ҰЛТЫҚ СОМИЛЫҚ

Ихаңыцқуа мааңзар акухап

Куамъяс иабдуи иареи астол иахатеан. Урт кранырфозгы есымша еидтәланы креицырфар акун. Ус акун қазшыас ирымаз дара.

Абду ача-са аақуихцыпхъяза агу аагулхны, иара ифон, аңақуа — Куамъяс иитон.

Ари знык акумхеит, ғынты ракумхеит. Игу үңдеает Куамъяс.

— Мшәан, Бабадухеит, есымша ачаңақуа сала изсүтөзей? — диастаит ибзелиарқызыцәуа.

— Ахапъыцқуа сымам, дад!..

— Аа, Бабаду ихаңыцқуа мааңзаап, — ааигуахут Куамъяс.

Иахъоуп амаамынқуа рұғы санықаз

Лаң иаҳәшъя хучы дипкеит:

— Лаң! — дзых'урқызей ахучы? — диқуцқеует иан.

— Үи тыңғы амаамын уеиңшуп ҳәдисхычон.

— Унан, цъбент, нас уи иахъоумайыл
нугуалашәа?

— Сара иахъоуп амаамынкуа раазар-
таәы санықаз.

Батеи ацынцыхуей

— Бата! Уңук ацынцыхуа устейт,
уашьа еитбгы абжак шиғатәйз ушпә-
зымхуди?

— Сизымхуцкуа, сышпәеизымхуди.
Ацынцыхуа ыфо, сыңы сахъцауаз дсы-
хъзар ҳәа сшәаны сышизхууаз уаҳа сы-
ламызтеи!

Куатат итатыныжәга

Тахуахуа аколихарахъ усурал бнеироуп
ҳәа анлархәалак ахыхъ, агухъ, абаөхъаа,
«акуртцыкъ» азааргза илмыхъуаз ҳәа
акгы ықамызт. Иаарыңууаны ианлы-
дырталакъ, «даналаңсуазгы» ықан.

Өнак, абригадир ииулакъ, длыхәо-дыл-
чо, Тахуахуа усурал днеигеит.

Амра ашоура канартәон. Уаха-саха
ҳәа аколихацәа ататын рашәо инеиуаз дры-

лагыланы дшырашәоз Тахуахуа дааңызбылтыктын, дагъпсымкуа дагыбзамкуғазы ара днықұхант. Зегы иаарцәымыңхеит.

— Мап, дычмазағыңқазаарын! Агунаха ҳәозаарын убама, — ргуахут аколнихаңа. Дааштырхын, ашәшырағ днаганы дныштарцеит, деңгыхухуа. Владырхеит деңдыштірхеит, ачабра ырбааңаны илөршьит, аха дырзалхұамызт: ҳаңеңта, ысык лаңасаб ала дықун. Лшыңа нага-ғагага ада аус шауда збап лгуахун үзбабк, Тахуахуа лиапы ахуда аанылкылт.

— Мшәан, лшыңа аусура иақутцу, сара исзеилымкаау сзымдырт?.. Аа, абаапъсқуа, ақақым ишқа шәеиха, — дааңытқыятын атыхутәаны.

— Ашыңа аус шауда агуаташы бара иалбырааузей, макъана бхучуп, дад, — налатеңкит, зыбђа амжәа ашыапы иадтаны атаңын иахо илыхуаңшуда итәаз атахмада Куатат. Уи ипъатда ышиңуа дырцәйтқаччо даанин, ачымазағ даалыдтәалт. Идмырбакуа, ахутәзы имаңра иныңқашәа, итаңыныңжәга инапсыргутда инантаны, ацара ашыштыңәа Тахуахуа лиапы ахуда инадикылт.

— Ы—ы—ых, — лхәан Тахуахуа «ипъсны» иқуз, дцәирхәзшәа дәғаңқеит...

Куатат ипъатча пъшзакуа чаччо,^{и та}
тыныжәга ахутәы амаңра иаацәйтіхын
инеиेытцеңкит. Убасқан ауп Куатат ита-
тыныжәга Тахуахуа «дшахушетәыз» аныр-
дыр.

Иахъагы урт аколихаңа цәа пъсшьара
хәа ианааилатәалакъ, абаңданцәа алаф
рылх'я, Куатат итатыныжәга «хүштәыга»
атәы анцәыррымгауа ықазам.

Аңаңыз мъсоз цысшын

Къескъынцъ ахъта ааилалан, дычма-
зағы үүбуаны дыштын. Иара уағаңшык
иакун. Апъшреи аиқуареи ахъаа еилна-
х'я икоума, ашоура дынтанаршәын,
аңаажәаратцәкъа илымшо дықун.

Къескъынцъ игулаңа иааны, дбаны
ицион. Игула пъхәыс Хрымсадагы ибара
дааин дааихагылт.

— Ушпъакоу, нан Къескъынцъ? — лыб-
жы ҭаа наилырдырт ибара дшааиз.

Къескъынцъ ицъамшықуа аақуац-ма-
џан, иблақуа ааимшәеит:

— Иҳақушәира, ибықушәира дшықа-
лаша. Цәгъапъсышьала сыйкоуп, Хрымсада.

— Унан, нанхеит! Акы уаңәымшәен,

узыбрашьза укоуп... — наиаталкт<sup>Сборник
ИГУ
Башкортостан</sup>
аалрыңуарц.

Хрымсада илхәаз Қыесқынцъ игу иаатцаахшәа даакалан, ипъатца пәшзакуа даарцәытчачан, тынч ус өааитит:

— Хрымсада, ани быщәапшь ичмаза-фыз импъсыцкуа икоума?

— Нанхеит, уи цыжытей, фышыкуса-ка тцуеит. Иабоугуалашәеи уажәы!

— Ҳай, сабиц, иишәагуа^к'уз рыцһа, ацәапшь мпъезоз үйесшъан!..

Акубри абызқатаңаи

Алаку

Илашьцахъан. Икаууа цьара чыт бжык гомызт ааигуа. Иқашәқашәо ҳас-кынла ифычоуп ахәйста еиужь ду. Акал-тахьшәа, рхышәтқуа хұмбабиса-хұмбаби-саңа, ана-ара илагылоуп ацыгутыхуақуа. Бызқатаңа дук ацыгутыхуақуа руак ина-хынпъашалан, аттаңәа ашъапы хухуа па-цихакуа мғантсо, ақуцә ағы инықутәан иаанаңышы-аапъшит. Нас, аәналнаршәән икуалкуало аекнаңаны, барғын ракуцла аффаҳәа аката аҳара иалагеит.

Абызқатаңа акукухәа ахандеира иа-

ын. Ус өүи-ти бжык алымча иаатаст
Цака инкальшызар, кубрык хулкыңбó,
аихадақуа инрықұхауа амқахуаста ианы-
ланы иаауеит:

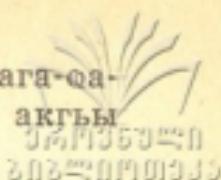
— Иухъзеи, иуталазеи сұуа, узыниа-
зеи цәгъарас,— зхы өаҳәа, згу өаҳәа, иқъ-
уа-иңизуа иааниуаз акубрұ аарыцхана-
шын, абызқатақа акубрұ иназтааит.

— Ҳай, ңүшт! Сұрыны сшааниуаз
куап өиқуаттәа хұзык ари амға ишаны-
ршәлаз збан, сыңсы ааиттаскып аасгуа-
хун снықутәеит. Ишақәшақәуа архарра
анысныр, мыждараку, сың ғаласырқаеит.
Егъи зыркуизаарын! Амца хуттақәхәаны
иамазаарын, уи сара иалыздырауаз. Ам-
тәйжәфакуа анаиттнах ахушпұрбы снеи
сналаңан, сыблит, аха... Үф-үф! Сышпә-
бли ухәарауазеи,— өаанатит аңсы аарла-
хәа еивго акубрұ.

— Аай, избагушьоит арыцхара уша-
қушәаз. Аха ишпәуури, узықушәаз ауп,—
натанакит абызқатақа, акубрұ агу ры-
бүүю.

— Сыхаара абызқатақа! Акубрұ абыз-
қатақа иамтқақъақо иалагеит, ирыцхана-
нашошәа анаба.— Ҳүтуаे зегъ реи-
ха мчы змоу азә уоуп, апатугы үқууп!
Сүхәоит улаңш хaa санаушъарц. Абран-

за уналбааны, хыхь схагаланы, снага-да-
го ҳауак насөаурсыр, издыруада акгы-
смыхъыр.

— Еei, сымш! Сара сзын уи уадаым.
Аха уқашшыа угуалашәар ҳәа сшөйт
акумзар!?

— Унан, сызкурбану! — агуара икыла-
хазшәа абжы аатциу-тиуит акубры гур-
ьеваны, еитаҳәарап соуазар ҳәа. — Ишпью-
хәои сызкухшаша! Сара уара узы сыпь-
сы тыхны исқызаашт, затда цәгъарап
узызымур. Ааи, ааи! Уара умсаит амц-
шысымхәо... Ҳаи абаапъс, схуает умбои,
схуаеы! Цьара ҳауа хьшәашәакгы аары-
шытшам абарт аҳаскынқуагы, сара
гуәк сзын акгы шықам мөашьо ауп ишы-
коу зегы... — иаапъсылмыткын аихадақуа
инрықұхант акубры.

Абызқатаңа абырғын рахуц аеантсаны
афырхәа ифалбаапъеит тақа. Ачымазағ
амаршәа кны ашьшыхәа иааштынахын,
акуакуа инықутданы хыхь иөхалт, ацыгу-
тыхуакуа ирыбжындаз арахуцқуа иры-
кунықуо, анахъ иаго, арахъ иаго, такуа-
амтагы апъшахьшәашәа аннадон. Нас,
ианаапъса, зегъ иреиҳаз ңигутыхуак
акуцә изненин инықутәеит. Аха акубры
ахъта иакит. Ирыхъташт.

«Акубры рыцъа блит, сара исхүшәтә
уеит ҳәа сшаөү, агуатәыхъ сцәахъыр,
зыңзаск ҆строуп сара сзын» — аагуахун
абызкатаха акубры аалбааганы иагуттар-
kyky икны, ацыгутыхуа ахышәт инала-
тәеит.

Акубры апъхарра анас итахухуа ицә-
еит. Ицәеит абызкатаңғы ашамтазшәа,
анапқуа ашьапқуа акуршаны, хътакы иа-
кыр ҳәа ишәаны.

— Икъакъаңа иаашеит.

Амра ашәахуа хааза иаарықүчченит.
Акубры бзиахеит, илахөыхъза иаапъшиит.
Абызкатаха амаха шъахақуа ирцәйт-
пъшины апъсабара лашқақараза инықупъшт.
Абызкатаха иахатәи ашара имчаңшъози
рыцъа, ицәфышъыданы ицәан, аблы питқуа-
қуа еиқупъсаны.

— Ыы — ың! — ицәырхан ифыттыззенит
абызкатаха, азаз еипъш агушта акы аны-
такша.

Убри аамтазы акубры абызкатаха ифа-
търаан, апъра хүчқуа аантнахын «тыввы-
тыввы» ахга, ашәа ҳәо, аҳаскын еилачи-
ра ыттарцәажәаауа ағынанахеит. Акубры
пъирни иахънеиуаз иаахъапъшзар, — абызка-
таха ҳәытщәи ҳәытщәуа, ахъаа агу өнашъаа-
уа ахышәт ишықутәаз абеит.

Акубры иалшаз аңғьара иағуртъя
аңеан, акыркырхәа иччо ишнеиуаз, абыз-
катаха иаргылахъаз ақатә, иинеи исаалахан
иҳәапъзызыпъуа уака иаалахеит, анахъгы
изымцо, арахъгы изхъамтца.

Абгахучы аиаша шеилнакааз

Алаку

Иқан Мышәқъар ҳәа мышә дук.

Өнак, Мышәқъар ахъатcla иғахынпәшалан, иреиңаз маху дук ааимлагуа икны, адыхдыххәа наарышәшәеит. Еимбүр-еимбүрза, ахъа цәақуа рыгуқуа ргулышәшәан, ахәйтәңәа тақа инкаңсейт. Мышәқъар атcla иналбытәқыны, мөаныфас ҳәа иреиңқуаз ахъақуа қүшәаны, аатәа дук абжа нықанатсеит.

Аены нықуара ицараны иқан Мышәқъар.

Аатқаа ақуакуа инықұжыны, ибытәхәсыр
бытәхәсыруа ишиенуаз, уажәымзар үа^{БУЗ}_{ПОДСОД}
жәы аңсы ахшәап ухәаратә, Абрахұчы
иқъуа-иңизуа амға ишаныршәлаз инаха-
тылт.

— Иухъзеи, иуталазеи уара гуак? Ас
ламала учмазақхаомызте. Иугуташәа-
зеи мыждарас? — итсаит Мышәқъар.

— Сычмазақхеит умбои. Сзыңзың[‘]уа
сахъдәйкүз хътакы сылалазар акухап,—
аарлахәа аблакуа ааңқуншын, иты-
гга, Мышәқъар инатдаңшит.— Пату зқуу
саҳ, уара гуразык уоуп. Аңында сыпьсы
сызнамгар ҳәа сшөоит, иахъысқәогыы сы-
уцәыпхашъоит, аха уаҳа цысихуа сымам.
Ухыштаргута сакухшоуп, срыцашъа.
Уаатқаа сынтартәаны, цытқ снасқуогарц
сүхөоит...

— Аа, узысымгозеи учмазағытәкъа-
зар, аха седроу, андәа иныс, цәгъахуцра-
ла уейбаркыуп?!

— О, злыпъха соуша, сах! Уи еипъш
аңғъахуцра сара исылазтагушьодаз. Сы-
пьсы ахунга аарла итоуп, сара тынхада.
Дыроғагъ уара сгуҳалал... Уф, уф...—Аб-
гахұчы ашъапқуа неитнажын, ипіятпіят-
уа аңсизгара ағаңзнакит. Мышәқъар
аатқаа нарғыланы, Абгахұчы инахуаңш-

аахуаңшит. Анап ңагуа Абгахуңы алахы инаднакылт, ашоура амоу амаму гуана-^{БҮЛДІР}
тарц. Аха Абгахуңы шаңешаңәуа иаңаба^{АДАМДОЛДО}
«— Ҳай, риңҳа, ашоура аматәкъоуп уба-
ма» гуаныла иааңәажәан, инаңнатең:
— Угурагара цәгъагушьоуп, сымш! Аха
избоит, ушгуак'я. Агуак уиңыртны
узлаңарызеи акумзар?! — Мышәқъар аақ-
рымөримит. Абгахуңы риңашашыны, ана-
пқуа наңатданы, амаршәа кны, еиңхы-
хухуа иааштыхны аатәа интанартәе-
ит.

Идәйқулейт Мышәқъар иқуац-маңуа,
аатәа ду иатсақь, зи ҳәйнтиңәеи төкьо. Адә-
қуа ирықуст Мышәқъар, абнаршәыракуа
ирыйлст, афаса еиларкүөуа. Ахәйнтиңәа
агуттатата, апъхұбаа ағашы, Абгахуңы
аңсы ахшәаанза ағны исынзагандаз ҳәа
иццакны ицион иара.

Знык ғынты ракара аbjы ақунаргейт,
аха ғәнамтит Абгахуңы, иңсизу, иңәазу,
мамзаргы дағақы иағызу здырх'уда,
абжы аргомызт.

Үс, ақыржа инықуахъан еиңш, иаат-
гылт Мышәқъар, аатәа ақнитә ғүити
бжык алымхә ианаатас:

— Сызкурбану саң! Сыңыны сазааигуа-
хейт. Шың соууыжыр смага-маго, ашь-

шыхәэ сыңында сышпазымцари,—ена
тит Абгахуңы, аатәә иахътатәаз, аералысыбыз-
шәатәзаны.

Мышәқтар аидара абаң ҳәа иканажы-
ргы цәгъя иамбейт, убаскак иаапъсаны
иқан, аха ачымазаң артагутасыр иазеи-
цәахар ҳәа ишәан, ашьшыхәа, амаршәа
кны таңа инаргылт.

Мышәқтар аатәә ахы атаңшыха амра-
закуа Абгахуңы ахъшәт ҳәа интыңеит
ихрыбза-курыбзо, ахъа аөйттатата.

Амшә шанхеит. Ахлымзаахтәекъа аб-
еит: Абгахуңы чмазағызы үшша иатцаң
иама иаауан. Шака игуакзеи, шакагы
апъхзы канакъазеи баша.

Иара?

Иара цас иажъарц өүрчмазаң қанатдо-
заарын. Уимоу, мөаныфас еизнагаз хъа
цырак аанмыжъкуан, зегъы афеит.

Мышәқтар гуаант, аха ишпәагуаан
үхәарауазеи! Зынгы ифыттыззан, ағы-
шыапыкгы инрықугылт. Абгахуңы еи-
мыжәжәа иқунатараашеа.

— Изысзыуузеи, уара цәгъамзар бзиа
зымуа! Сара абзиара узызун, уара скъянны
сымғаныфа уфейт,— агу ҆ыжәжәо, ахы
҆ыжәжәо, Мышәқтар Абгахуңы ифаку-
каант. Уи убас ибыбит, убас ихуаант,

СИРИЯЛЫ

ВОЛЖСКОЕ

аңшатлаку рысызшәа ашәапъыцьаңқуа-
тәкъагы аазаза-мазеит.

— Ха-ха-ха! — Абгахучы аңкуа **хыр-**
цаңца акъатеиах һүңөн, цөгъарахар
сың ҳәа ашътахътәи ашъапхыцкуа анышә
иаларкаца икны. — Сара сыңғыламкуа сыв-
шаз иныс, абри уара уеиңштәкъа газа
аңсабараңы дышымбаң. Уажәгы иума-
хазаци абзиара ашътахъ бзиара ықазам
ҳәа рхәоны?..

— Анцәа срыңхашъя! — игачамкит
Мышәкъар, — сара абзиара зуа, абзиара
изыңшуп ҳәа ауп ишсаңахъоу, — Мышә-
къар анапкуа ныңутда-аакүтә, Абгахучы
акунамга шыканаттаз ардырра иаेын.
Нас ишпәа, амч сымоуп ҳәа Абгахучы
иақубаңрызма Мышәкъар. Аха Абгахучы
уи иаңәоз алымжы ианамырхант.

— Изакузеи уңрым-өримуа узәқуоу,
аңкоумбаңкъеит! Дызустда абзиара иқау-
тто аху зшьо! Уара атыера уштажызы
уажәйт, акы убом, ак уаҳаум... Сыгурा
умгои? Уразтаа изыутахыу! Сара иуас-
хәауа ауп зегзы иуархәараны икоу.

— Ус анакуха, храстдаароуп акры
здыруа. Урт ихархәап абзиара ашътахъ
абзиара ыкоу икamu?

Мышәкъари Абгахучи реимак рхала

ирзеилмырго имақар-чақаруа ишгыда⁵¹¹⁵⁶³⁻¹ бна-цгук адых ҳәа рымға иаанып⁵¹¹⁵⁶³⁻²адъ⁵¹¹⁵⁶³⁻³

— Пұфырт! Уу-ма-и-н, ума-а-а-и-н!
— артқаа ҳәа ихә-хәеит Абнаңгу, агу-аеанзамкуа Мышәқъар агушыи ианиныцаңыз, абра тамъарқуа шапшапуа.

— Умшәан, умшәан сызкурбану Абнаңгу! Ҳулакы-срацы амалахазгы ҳгу итајам. Уара акры здыруа, акры зылшо гыгшәыгны үхамоуп. Аңәгъеи абзиеи еилургахъеит. Абри Абгахучи сарей симакык ҳамоуп. Сүхәоит улымдағы иааганы аиаша ҳауқәарц.

— Изакузеи уххъ згеит, ҳах, уара иузымдыруа сара иуасхәо? — Абнаңгу шәарта шықамыз анеилнакаа, айсшәа

канартәеит. — Сара издыруа акы аниәттүшілгісінде
гсырхо ускан схы акуара итабааит; әмбидекор
аҳәеит уи атыхутәаны.

— Ус шпөоухәои ухатқы, Абнаңгу!
Иудыруа уагымхааит. Ҳара иаҳтахыуп
иҳауҳәарц аиаша: абзиара ашъахъ бзиара
ыкоу иқаму?

— Аа, уи аума шәара еилышекаарц
ишәтәхыз... — Абнаңгу ах бонч ғытна-
рыззан, инатәеит аеыртынчы. Нас, ана-
пала апъатқақуа нықұхәа-ақұхәо, Абга-
хұчы инағаельшиит, атыхуа лакъто, аңа
итатәеиттәиуа, абла гызмалқуа хәо-ихтуа.

Абгахұчы Мышәқъар иззгуамтаратәы
Абнаңгу иналаңдәкуст.

— Абзиара ашъахъ бзиара ыкоу
иқаму шәхәоу?.. — Абнаңгу аблакуа аапъаць-
пцацты. — Ҳай, шәара мышраку иақу-
шәаша! Абзиара ззухъоу ишигуаламшәо
уажәгыы ишпәашәэымдыруеи... — амқуа
реиқуреаеара аеазнакит Абнаңгу. — Сара
пәшъык апъацәа сымоуп. Амлеи ахътеи
иасмыркыңызт ахаан, кутыжъла мацара
исаазеит, сыблакуа реиңш исыхъчеит.
Саргыы среигуръятәа сыйкан. Иахъа сдан
арбаңык рзаазгеит. Акранырфа, акра-
ныржә, рқыаф анықарца, арбаң пысы-
ламызт рхәан, иаасысуа срыпкеит. Уа

иаанымгылакуа, аңгыры сұлыштады! Урт ирхаштит сара ирзызухы абынартады! куа зегъы... Ахаңи шәакүмдәйт, абынара ззуа ацкы абынара узүйт хәа,— ратанакит Абнаңгу.

— Хе-хе-хе-ха! Уаттахеит Мышәқъар!— Абгахуңы акъатеиах пъщөн.

— Умгурбъанишь, сымш, әкъана,— Иаамақарит Мышәқъар.— Аңра анатахыу атыхутәеноуп! Икоуп дырыгъых ҳзы-эттааша!

Мышәқъари Абгахуңи рәзырхеит.

Аккара иныңсын, дәқъаш иқуланы ишнеиуаз, Жъабаңык агушта амрахуага атаны ишыңғааз инажагылт.

Жъабаң шәан, агу фарха, іхъахъхъала иахъкаршәыз иаанаңқъя-шапқъеит.

— Сры-сры-цһа-ауп. Шәы-шәы-шәын
сы-сы-та-а-хонт. — Жъабаң ааматанениттүрлөө
аблақуа қускүсүа.

— Умшәан сымш, умшәан! Цәгъарак
ҳгу итакны ҳмаант. Еимакык ҳауит
Абгахучи сареи. Ухшыф ҳалауттарц ауп
ҳара наңтахыу, — иағын Мышекъар
ацәажәара, аेырмашьданы. — Абри ам-
зышәа исыманакит, аиаша шхауңәара
удинаныс: абзиара аштых бзиара ыкоу
иқаму?

— Ых, — Жъабаң аблакуа аацәкүн-
шьеит, ақуркуашьеира иаакутт. «Фашеа-
гуда умоуаант, абзиара абзиара шацу
удыруазар, уара Абгахучы гызмал, цәгъа-
мзар бзия зымуа! — гуаныла агуахы
пүжөон Жъабаң. Аха аиаша амхәар
Мышекъар иацәшәоит, аиаша ахәар — Аб-
гахучы. Абжыраак ишпәканатдари. Пүт-
раамтак ус икахуцуа итәан, алымхәацәқуа
къацә-къацәза илеивга-фейвго.

— Ишәасхәо шәаҳауама, сыйацәа, —
аҳәеит Жъабаң, абжы тәыттәза. — Сара
ажәала ишәхәоуа зынзаск ихастдараны
сықазам, ахтыс шықалатцәкъяз сымбакуа.
Усоуп сара наңнатә аахысгы қашшас
ишсымоу.

— Еилыскаант Жъабаң ухатцкы, —

игуръеит Мышәкъар.
Жъабаң иаҳәаз аз
аназ анадыр. Аатәа
ахы кны иаагылт.

Абгахучы цәгъашәа
иацәымыхеит Жъа-
баң иаҳәаз. Атыхуа
адгыл аәы
асахъа ҭнах
ушәа иаа-
тартаlein,
инатқъаны

ашъамхы аәанарагарцгы цәгъа иамбо
иаанаңшы-аапъшит. Аха Жъабаң гъангъ-
ашрак алоуп ҳәа амалаха-
згы икамызт, настыы Мышәкъар аблакуа шапшапуа
ианыфхапъшыла, инытак-
ка ицент:

— Ааи, ааи! Ибзиуп,
ибзиза, — Абгахучы хуан-
теи-сантиена иаакүшаҳат-
хан, иненин аатәа интатәеит.

Мышәқъар аатәа ахы ғанаңәеит. Абгаху
хүчү аблакуа ҆сей-҆сеиуа иштатәаз ақу
ақуа инықунажын, иаман аөйнана-
хеит.

Жъабаң алымча къацәкуа ашътахъка
иақупъсаны иқуас-қуасуа ирыштың иң-
шәйрччо.

— Иазхоуп, иштатда аатәа! — Жъа-
баң абжы Мышәқъар инақунаргейт,
пъытк ианынаскъа, хұыңк инықутәан.

Аатәа ныштаттаны Мышәқъар аахъа-
пъши:

— Исоуҳәозеи, Жъабаң, ухаткы? —
Жъабаң Мышәқъар ағыпра аехуттар-
шәни, атаңкумкуа ааиннақъеит, «иуас-
хәах'уеи, ирабатәуп» ҳәа аанарагуа.

Мышәқъар ахышәтхәа атла инахын-
пъашалт. Маху дук аахжәаны иама иаани,
Абгаху азаттәаз аатәа абақхәа иасуа
аөаанажеит.

— Аа, абаапъсы, ламыс умаңами уара!
Сыушьуама, мшәан! Иумаңазеи, ани Аб-
наңгу иаҳәаз?..

— Хе-хе. Цәгъамзар бзиа зымуа роуп
урт ағыңғы. Уасла, уасла абаапъсы! —
Жъабаң, Мышәқъар агузианра ахы
иархуауда, алымча интахутқутт.

Мышәқъар алахъ ааиманарцахун, иа-

кыз алаба ахы иакухшаны, ишамчыз Аб-
гахучы абақ аахнаргеит.

— Аи, аи абаацьсы. Сшымшын, еи-
лыскаант! — артәаахәа ихәхәеит Абгаху-
чы, иазымычхајошәа анаба.

Мышәкъар Абгахучы апқара иаақу-
тын:

— Иарбану уара амзышәа еилукааз? —
иаастцаант.

— Ацәгъара зуа ацәгъара шиңеиңүшү.

— Абзиара зуа?

— Абзиара... Абзиара зуа абзиара ши-
ңеиңүшү, — ахәеит Абгахучы қылшәйп-
уа.

Мышәкъар аатәа ахы пънатлеит. Аб-
гахучы алакытца тчаа, ихуахуа-чахуа,
аңсахы еикуччо аатәа иңитни Мышә-
къар инатцаңшишт: — Абзиара зуа абзиара
ауп изыңүшү! — ахәеит еиңа. Аха ианаа-
хъяньш, Жъабасть абақахыз.

Уи рханы, иахъцашаз ицахъян.

AXKVA

Джанца	3
Хфар илактаңра	19
Акүрцыхъ	31
Ага бѣбыци ашъха бѣбыци	35
Ан «лыщѣкъ»	62
Татуаз ишъацатәкуа иңреисит	65
Пѣсы ахамтакуа иқаупо	67
Аңаражәашъа имцацзаан!	69
Ихапъыцкуа маңзар акухап	70
Иахъоуп амаамынкуа рѣзы саныказ	70
Батеи аңызыңызхуен	71
Куатат итатынызкѣга	71
Аңаапъыш мѣсізоз цыыспшан	73
Акубры абызнаатахан (алаку)	75
Абгахучы аиаша шейлнанааз (алаку)	80

ნური თახუცოვის-ძე ბარათელია
მთხი ფოთოლი და ბაზის ფოთოლი
(აფხაზურ ენაში)

Нури Тахуцович Барателиа
Горный листок и листок долины
(на абхазском языке)

Аредактор Ҿкаадуа П. С.
Атехредактор Ҳахмигери М. Д.
Акорректорциэ: Պալբա Տ. С., Անշխարս Տ. Ս.
Ասախատղիք Օ. Մесхи.

ЕИ 00908. Аус адулар. ирыт. 25.IV.1964 ш. Ақынъхър.
изданы атысун 6.VI.1964 ш. 6 қызықъ брыз ыкоуп.
2,45 атыжър. ҳызыхър. брыз. Ақъиад аф. 60×84¹/₁₆.
Азак. № 2082. аху 12 кал. Атираж 1000.

★
Ашыктуымырта «Алашар»
Акыя, Ленин иул., № 9.

★
Кырттымлатын ССР ахадарате полиграфиялыкхра
Акыятан атиполиграфия В. И. Ленин икъз акму.
Акыя, Ленин иул.. № 6.

Axy 12 к.

29.6/44

